

İzlek Akademik Dergi **Izlek Academical Journal**

CİLT / VOLUME: 6, SAYI / ISSUE: 2

e-ISSN: 2667-4475

YIL / YEAR: 2023

İzlek Akademik Dergi
(ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ)
Izlek Academical Journal
(INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL)

CİLT / VOL. 6 • SAYI / ISSUE 2 • 2023 • e-ISSN: 2667-4475

SAM A.Ş. Yayıncılık Adına Sahibi / Owner on Behalf of SAM A.Ş. Publishing
Uzm. Eyüp KELLEÇİ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Cevdet ATAY
Prof. Dr. Rasim KALE
Prof. Dr. Sema OĞLAK
Prof. Dr. Ali OKATAN
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAŞAL
Dr. Öğr. Üyesi Kadir MERSİN
Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIRIM

Yazı İşleri Müdürü / Director of Editorial Office

Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board

Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN
Muhammed BUZTAŞ
M. Niyazi ÇAKIR
İbrahim Ruhi KELLEÇİ

© SAM SATINALMAMOTORU BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE TİCARET A.Ş.

Sertifika No / Certificate Number: 41711
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

Yazışma / Correspondence:

SAM SATINALMAMOTORU BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE TİCARET A.Ş.
Yenibosna Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İstanbul Vizyon Park 5. Plaza 5. Kat no: 515
Bahçelievler, İstanbul / TÜRKİYE

E-posta / E-mail: izlek@satinalmamotoru.com

Ağ Sayfası/ Web Sitesi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izlek>

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mine AFACAN FINDIKLI
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Cevdet ATAY
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI
Türkiye

Prof. Dr. Ruhet GENÇ
TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ, İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Rasim KALE
İSTANBUL GELİSİM UNIVERSITY, RECTORATE
Türkiye

Prof. Dr. Sema OĞLAK
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Ali OKATAN
İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Osman Zekayi ORHAN
İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Erol YILMAZ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KÜTÜPHANESİ
Türkiye

Doç. Dr. Pınar ALTINOK GÜREL
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Elif GÜNERİ YÖYEN
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Vahap ÖNEN
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Aybike SERTTAŞ
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nawaz AHMAD
MEHRAN ÜNİVERSİTY INSTITUTE OF SCIENCE
Pakistan

Dr. Öğr. Üyesi Hande AYHAN GÖKCEK
İSTANBUL GELİŞİM UNIVERSITY
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNAY
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ, GELİŞİM MESLEK YÜKSEKOKULU
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Esmeray KARATAŞ
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KOYUNCU
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Menekşe KILIÇARSLAN
İSTANBUL AYVANSARAY ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nil KONYALILAR
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Demet ÖZCAN BİÇİCİ
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU
İSTANBUL AYVANSARAY ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salim SÜZER
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Canan TİFTİK
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Bilge TURP GÖLBAŞI
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Tamer SARAÇYAKUPOĞLU
Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ)
Türkiye

Dr. Işık AKIN
BATH SPA UNIVERSITY, BATH BUSINESS SCHOOL
Birleşik Krallık

Dr. Meryem AKIN
CARDIFF METROPOLITAN UNIVERSITY
Birleşik Krallık

Bu Sayının Hakemleri / *Reviewers for This Issue*

Prof. Dr. Kamil USLU

Doç. Dr. Ali ÇELİK

Doç. Dr. Hakan YILDIRIM

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

Dr. Cihan GÜNYEL

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa/Page

iii	<i>Danışma Kurulu / Advisory Board</i>
v	<i>Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue</i>
vi	<i>İçindekiler / Contents</i>

ARAŞTIRMA MAKALESİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

37-60	Burçin ÇAKIR GÜNDOĞDU G-20 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Dış Ticaretin ve Finansal Gelişmişliğin Karbondioksit Salınımı ile İlişkisi: 1990-2020 / <i>The Relationship of Foreign Direct Investments, Renewable Energy Consumption, Foreign Trade and Financial Development with Carbon Dioxide Emission in G-20 Countries: 1990-2020</i>
61-73	Meltem MEKTEPLİOĞLU, Durmuş Ali KOLTUK Soğuk Savaş Sonrası Şekillenen Yeni Dünya Düzeninde, Rusya-ABD İlişkilerinin Realist Teori Kapsamında Çatışma Örnekleriyle Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of Russia-US Relations in the Post-Cold War New World Order within the Framework of Realist Theory through Conflict Examples</i>

G-20 Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Dış Ticaretin ve Finansal Gelişmişliğin Karbondioksit Salınımı ile İlişkisi: 1990-2020

Burçin ÇAKIR GÜNDOĞDU*

Öz

İklim değişikliğinin doğrudan yabancı yatırımlar, yenilenebilir enerji tüketimi, dış ticaret ve finansal gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada Türkiye, Çin, Meksika, Hindistan, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin ve Brezilya ülkeleri incelenmektedir.¹ 1990-2020 zaman aralığı ele alınarak yapılan çalışmada serilerin yatay kesit bağımlılığının bulunduğu ve heterojen yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Bu bilgiler ışığında serilere Madfuller, CADF ve CIPS ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanmıştır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular iklim değişikliğinin bir göstergesi olan bağımlı değişken karbondioksit salınımının, dış ticaret, finansal gelişmişlik endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilenebilir enerji tüketimi ile çift yönlü nedensellik ilişkisine sahip olduğunu göstermiştir. Çalışma ayrıca, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla ele alınan değişkenlerin, sadece makroekonomik bir değişken değil, aynı zamanda çevreyi koruma politikalarının da bir aracı olarak görülebileceğinin altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Dış ticaret, Finansal Gelişmişlik Endeksi, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi

The Relationship of Foreign Direct Investments, Renewable Energy Consumption, Foreign Trade and Financial Development with Carbon Dioxide Emission in G-20 Countries: 1990-2020

Abstract

In this study, which aims to examine the effects of climate change on foreign trade, financial development index, foreign direct investments and renewable energy consumption, the countries of Turkey, China, Mexico, India, France, the US, Argentina and Brazil are examined. In the study conducted considering the 1990-2020 time period, it was observed that the series had cross-sectional dependence and had a heterogeneous structure. In the light of this information, Madfuller, CADF and CIPS second generation panel unit root tests were applied to the series. Dumitrescu and Hurlin (2012) Panel Causality Analysis was applied to investigate the causality relationship between the series. The findings showed that the dependent variable carbon dioxide emissions, which is an indicator of climate change, has a bidirectional causal relationship with foreign trade, financial development index, foreign direct investments and renewable energy consumption. The study also underlines that the variables considered to minimize the negative effects of climate change can be seen not only as a macroeconomic variable but also as a tool of environmental protection policies.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 21.12.2023

Kabul/Accepted: 14.05.2024

* Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. E-posta: bucakir@gelisim.edu.tr

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8578-4929>

¹ G-20 ülkeleri arasında en çok karbondioksit salınımı üreten ülkelere verileri uygun olan ülkeler analize dâhil edilmiştir.

Keywords: Climate Change, Foreign Trade, Financial Development Index, Renewable Energy Consumption, Dumitrescu and Hurlin (2012) Causality Test

1. Giriş

Çağımızın en önemli sorunlarından birisi olan iklim değişikliğinin etkileri, sadece aşırı sıcak ya da soğuk havaların oluşması, mevsimlerin değişmesi, sel gibi doğal afetlerin oluşması gibi fiziksel etkilerle değil, aynı zamanda gelir eşitsizliği, uluslararası ticaret sistemleri, ülkelerin finansal yapıları gibi ekonomi biliminin kapsamına dâhil olan pek çok konu üzerinde de etkili olması iklim değişikliğini bir çevre probleminden, ekonomik bir problem haline getirmiştir.

Küresel sıcaklıklar arttıkça, iklim değişikliğinin yarattığı maliyetlerin genel makroekonomik etkisine ilişkin güvenilir tahminler elde etmek son derece zorlaşmaktadır. Ekonomide büyük yapısal değişiklikler gerektiren iklim değişikliğinin etkilerini azaltma politikaları, iklim değişikliği ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, ülke ekonomileri iklim değişikliğinden nasıl etkilenmektedir sorusu çalışmanın temel araştırma sorusu olmaktadır. Çalışma araştırma sorusundan hareketle, iklim değişikliğinin bir göstergesi olan karbon emisyonu salınımı ile dış ticaret, finansal gelişmişlik endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir;

H₀: İklim değişikliği bir çevre sorunu olmaktan öte ekonomi ve finansın yapısını etkileyen, yeni bir dönüşüme yol açan çok boyutlu bir sorundur.

H₁: İklim değişikliği dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, yenilenebilir enerji tüketimi ve finansal gelişmişlik düzeyi ile karşılıklı bir etkileşim içerisindedir.

Çalışma giriş, literatür, veri ve metodoloji, bulgular ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Literatür bölümünde her bir değişken için ayrı ayrı yapılan çalışmalar ele alınmış olup, incelenen güncel çalışmalarda ekonomik büyüme ile enerji yoğunluğu Eyyüboğlu, Akdağ, Yıldırım, Alola (2022), Yıldırım ve Akdağ (2022), enerji verimliliği ve finansal gelişmişlik, Qayyum, Ali, Nizamani, Li ve Yu (2021) finansal gelişmişlik seviyesi ve karbondioksit salınımı arasında nedensellik çalışmalarının yapıldığı gözlenmektedir. Bütüncül bir bakış sağlamak ve farklılık yaratmak amacıyla çalışmada bu verilere ek olarak dış ticaret, finansal gelişmişlik endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilenebilir enerji tüketimi değişkenlerinin bir arada ele alınarak iklim değişikliğine etkisi sorgulanmıştır. Ek olarak G-20 ülkelerinin enerji tüketiminin tarihsel seyri 1965 ve 2019 yılları kapsamında² incelenerek, ülkelerin yenilenebilir enerji tüketimine yönelimi veri ve grafiklerle karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Üçüncü bölümde söz konusu değişkenler ile uygulanan ekonometrik yöntemlerin teorik çerçevede aktarımına yer verilirken, dördüncü bölümde ise bulgular başlığı altında ekonometrik sonuçların bilgilerine yer verilmiştir.

² Veri kısıtı nedeniyle en eski tarih olarak 1965 ve en güncel tarih olarak 2019 yıllarına ait veriler ele alınmıştır.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde kullanılan değişkenlere ait yapılan çalışmalar ayrı ayrı incelenecek ve elde edilen sonuçlar gruplandırılarak açıklanacaktır.

2.1. Doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar

Güncel çalışmalar incelendiğinde, doğrudan yabancı yatırımlar ile karbondioksit salınımı üzerine yapılan çalışmaların sayısında büyük oranda artış gözlenmiştir. Bu çalışmaları üç grupta incelemek mümkündür. Birinci grup yapılan çalışmalar, kirlilik sığınağı hipotezini savunmakta ve gelişmiş ülkelerin daha az katı çevre düzenlemelerine sahip ülkelere yatırım yapma eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı arasında pozitif ilişki olduğunu savunmaktadır. İkinci grup, doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı arasında negatif ilişki olduğunu savunurken, üçüncü grup ise bu iki değişken arasında çelişkili sonuçların elde edildiğini savunmaktadır.

2.1.1. Birinci Grup: Doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı arasında pozitif ilişkinin varlığını tespit eden çalışmalar

Literatürde doğrudan yabancı yatırımın, karbondioksit emisyonları üzerindeki etkisi genellikle *Kirlilik Hale Hipotezi* ve *Kirlilik Sığınağı Hipotezi* ile açıklanmaktadır. Ekonomik küreselleşme ile gelişmiş ülkelerin kirlitici endüstrileri geliştirmekte olan ülkelere devrettiğini, bu durumun geliştirmekte olan ülkelere ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ve diğer bir açıdan fosil enerji kullanımını yoğunlaştırarak çok fazla enerji ürettiğini öne süren "*kirlilik sığınağı hipotezi*" üzerine özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların sayısında büyük bir oranda artış gözlenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları olan Kılıçarslan ve Dumrul (2017), Bekun vd. (2023), Türkiye için 1970-2016 döneminde kirlilik sığınağı hipotezini test etmiş ve hipotezin söz konusu ülke için geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Abasov vd. (2022), ise 1971-2015 dönemi için Bekun (2023) vd. ile aynı sonuçları elde etmiştir.

Apergis vd. (2023), 1993 ile 2012 yılları arasında Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'daki (BRICS) doğrudan yabancı yatırım akışlarının karbon emisyonları üzerindeki etkisini analiz ederek literatüre katkıda bulunmaktadır. Danimarka ve İngiltere'den BRICS ülkelerine doğrudan yabancı yatırım akışının, BRICS ülkelerindeki karbon emisyonlarını artırdığını ve "*kirlilik sığınağı hipotezini*" doğruladığı bulgusuna ulaşmıştır. Öte yandan Fransa, Almanya ve İtalya'dan gelen doğrudan yabancı yatırımlar BRICS ülkelerindeki karbon emisyonlarını azaltarak "*kirlilik halesi*" etkisini doğrulamıştır. Avusturya, Finlandiya, Japonya, Hollanda, Portekiz ve İsviçre'den gelen doğrudan yabancı yatırım akışlarının BRICS ülkelerindeki karbon emisyonları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme ve üretim sürecinde fosil yakıtlara olan aşırı bağımlılığın, BRICS ülkelerini karbon emisyonlarına ve iklim değişikliğine en önemli katkıyı sağlayan ülkeler haline getirdiği çalışmalarla (Chaudhry vd. 2022; Khan vd. 2020; Shao vd. 2019) tespit edilmiştir.

Chen vd. (2022), Liu ve Zhang (2022), Zhao ve Su (2023), Wang vd. (2022), Çin'de doğrudan yabancı yatırımların karbon emisyonunu arttırdığı sonucuna ulaşırken, Malik vd.(2020), bu çalışmalardan farklı olarak ekonomik büyüme değişkenini dâhil etmiş, hem kısa hem uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların karbondioksit salınımını arttırdığını tespit etmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların karbondioksit salınımı üzerinde etkilerini inceleyen çalışmalardan Omri vd.(2014) ve Essandoh, Islam ve Kakinaka (2020)'a göre karbondioksit salınımı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Raza ve Hussain (2016) Pakistan 1972-2011 dönemi için yapmış olduğu çalışmada, imalat, ulaştırma, depolama ve iletişim sektöründe doğrudan yabancı yatırım girişi ve nüfus yoğunluğu karbondioksit emisyonunu arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

2.1.2. İkinci Grup: Doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı arasında negatif sonuçlar tespit eden çalışmalar

Akçay ve Karasoy (2018), Türkiye için 1974-2012 dönemine ait yapılan çalışmada varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizleriyle elde etmiş olduğu sonuçlar doğrultusunda Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların karbon salınımını azalttığı tespit edilmiştir. Türkiye üzerine yapılan başka bir çalışma olarak Yılmaz ve Karabiber (2022), 1995-2019 dönemi için Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulamış ve doğrudan yabancı yatırımlar ve karbon salınımı arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Huang vd. (2022), doğrudan yabancı yatırım girişlerinin karbondioksit emisyonlarını artırma eğiliminde olduğunu ancak, ekonomik kalkınma ve çevresel düzenlemenin yüksek olduğu ülkelerde karbon emisyonlarını azaltma olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirterek ülke politikalarının ve gelişmişlik seviyelerinin de önemli bir etken olduğunun altını çizmiştir.

Sharma (2019), küreselleşmenin, kirlilik azaltma harcamalarına yönelik tesis düzeyindeki yatırımları nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Araştırmacı, temiz yabancı teknolojiye erişim yoluyla, kirlilik kontrol ekipmanlarına yapılan harcamalar üzerinde doğrudan yabancı yatırım akışının artmasının olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla yapılan yatırımların çevreye duyarlı yatırım araçları için kullanılmasının çevre kirliliğini azaltma konusunda önemli bir araç olarak karşımıza çıktığının altını çizmektedir. Yi, Hou ve Zhang (2023), doğrudan yabancı yatırımların sermaye yoğun, teknoloji yoğun ve emek yoğun imalat endüstrilerinde karbon emisyonlarının azaltılması üzerinde olumlu bir etkisi bulunduğunu ve en güçlü etkinin emek yoğun endüstrilerde gözlemlendiğini belirtmektedir. Bu kapsamda imalat sanayilerinin karbon ayak izini azaltmaya yardımcı olacak öneriler ve politikalar geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

2.1.3. Üçüncü Grup: Doğrudan yabancı yatırımlar ve karbondioksit salınımı arasında çelişkili sonuçlar elde eden çalışmalar

Shahbaz vd. (2015), orta gelirli ülkelerde doğrudan yabancı yatırım girişleri ile karbon emisyonları arasında ters U şeklinde bir ilişkinin var olduğunu ve yüksek gelirli ülkelerde doğrudan yabancı yatırım girişleri karbon emisyonlarını azaltabilirken, düşük gelirli ülkelerde bu ilişkinin tam tersi yönde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fauzel (2017) imalat dışı sektörlerdeki doğrudan yabancı yatırımların çevreyi etkilemediği sonucuna ulaşırken, Mert ve Çağlar (2020) Türkiye 1974-2018 dönemi için doğrudan yabancı yatırımların karbondioksit salınımını azalttığı bulgusuna ulaşmıştır. Marques ve Caetano (2020) ise, gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların karbondioksit salınımı üzerindeki etkisinin değiştiğini gözlemlemiştir.

Huang vd. (2022), doğrudan yabancı yatırım girişlerinin karbondioksit emisyonlarını artırma eğiliminde olduğunu ancak, ekonomik kalkınma ve çevresel düzenlemenin yüksek olduğu ülkelerde karbon emisyonlarını azaltma olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirterek ülke politikalarının ve gelişmişlik seviyelerinin de önemli bir etken olduğunun altını çizmiştir.

Copeland ve Taylor (2003), ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin ve çevre düzenlemelerinin değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmak için önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu kapsamda çalışmaların farklılık yaratması iki değişken arasındaki ilişkinin net bir sonuca ulaşamadığını göstermektedir.

2.2. Finansal gelişmişlik seviyesi ve karbondioksit salınımı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar

Hussain vd. (2023), finansal sektörün gelişmesi, yeşil finansal araçların kullanılmasının çevre kirliliğini önleme konusunda hayati bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir. Çünkü finansal sektörün gelişimi yeşil teknoloji ürünlerin gelişimini, yenilikleri arttırarak çevrenin kalitesinin artması ve çevresel sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Liu, Khan, Haider ve Uddin (2022), E7 ülkelerinde finansal gelişmenin gelişmekte olan ülkelerin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini insan sermayesi kanalıyla araştırmıştır. 1990'dan 2018'e kadar olan panel verilerini kullanarak, kısa vadeli ve uzun vadeli ampirik bir analiz gerçekleştirmek için kesitsel otoregresif dağıtılmış gecikme (CS-ARDL) tekniğini kullanmıştır. Ampirik sonuçlar, finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırarak ekolojik kaliteyi düşürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Gorgij ve Shahraki (2022), MENA üyesi ülkeler için 1990-2019 yıllarına ait panel veriler üzerinden En Küçük Kareler (FMOLS) ve Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) tahmin araçları kullanarak yapmış olduğu çalışmada finansal gelişmenin karbondioksit salınımını arttırdığını, bu nedenle çevre kirliliğini azaltacak, finansal kalkınmayı ve küreselleşmeyi yaygınlaştıracak politikaların kullanılmasının önem taşıdığını belirtmektedir.

Fu vd. (2022), Çin'de 2009-2019 dönemi arasında yapmış olduğu incelemeler sonucunda karbon emisyonu ve finansal gelişmişlik arasında pozitif veya negatif bir ilişkiyi işaret eden herhangi bir sonuca ulaşamadığını belirterek diğer çalışmalardan elde edilen sonuç bakımından farklılaşmaktadır. Finansal gelişmişlik ve karbondioksit salınımı arasındaki ilişkinin incelendiği Liu ve Liu (2021)'nin çalışmasında ise aynı ülke analize dahil edilmiş ve Çin'de finansal gelişmişliğin karbondioksit salınımını azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

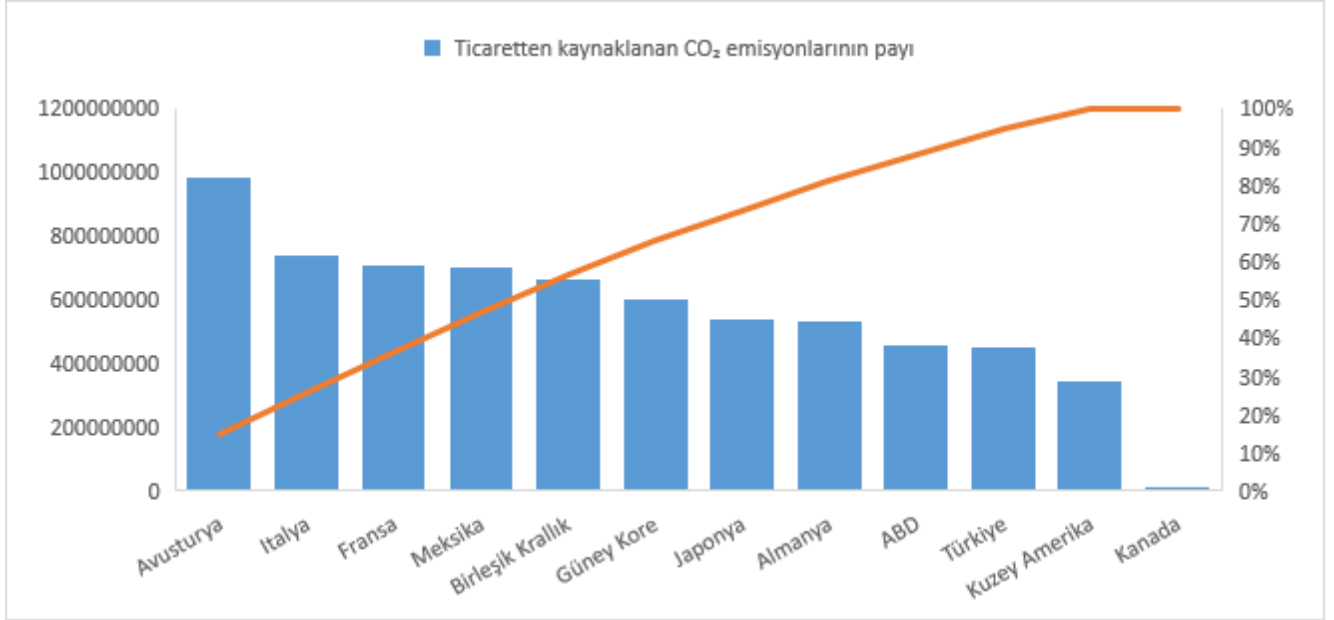
Eyyüboğlu vd.(2022), ekonomik büyüme ile enerji yoğunluğu arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu Granger nedensellik testi ile ortaya koymuştur. Yıldırım ve Akdağ (2022), enerji verimliliği ve finansal gelişmişlik arasında 32 Avrupa ülkesinin verilerini inceleyerek elde etmiş oldukları panel nedensellik analizi sonuçları çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Qayyum, Ali, Nizamani, Li ve Yu(2021)'nin Hindistan için elde etmiş olduğu sonuçlara göre, finansal gelişmişlik seviyesi ve karbondioksit salınımı arasında pozitif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

2.3. Dış ticaret ve karbondioksit salınımı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar

Küresel karbon emisyonlarının yaklaşık %20-30'u uluslararası ticaretle ilişkilidir ve bu nedenle iklim değişikliğini hafifletmeye yönelik daha geniş çabaların bir parçası olarak bu emisyonların azaltılması önem kazanmaktadır (Kyriakopoulou, Kyriacou ve Pearson,2023).Bu kapsamda dış ticaret ile ilgili yapılan çalışmalar, emisyonların azaltılması konusunda önem kazanmaktadır.

Literatür incelendiğinde analize dahil eden ülke/ülke gruplarının genellikle aynı sonuca ulaştığı gözlenmektedir. Örneğin Chakraborty ve Mukherjee (2013) düşük ve yüksek gelirli ülkeler için 1980-2009 dönemi, Mohammed (2018) Bahrain ülkesi 1990- 2016 dönemi, Yunfeng ve Laike

(2010), Çin'in 1997-2007 dönemi için uluslararası ticaretin iklim değişikliği üzerinde karbon salınımını arttırıcı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Du, Yu ve Li (2020) ise bu çalışmalardan farklı olarak iki değişken arasındaki ilişkinin gelir seviyesi gibi ülke özelliklerine göre sonucun değişebileceğini savunmuştur. Bu kapsamda Şekil 1'de ülkelerin ticaretten kaynaklanan karbon emisyonlarının payı gösterilmiştir. Şekil 1'e göre ticaretten kaynaklanan en yüksek pay Avusturya'nın olurken, en düşük pay ise Kanada'nın olduğu gözlenmiştir.

Kaynak: Our World in Data verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1: Ticaretten Kaynaklanan Karbon Emisyonlarının Payı

2.4. Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbondioksit salınımı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar

İklim değişikliği ve yenilenebilir enerji etkileşimine ilişkin araştırmalar, sektörlerin iklim değişikliğine karşı kırılgan bir yapıya sahip olması, metodolojilerin sürekli olarak geliştirilmesi ve verilerin kullanılabilirliği nedeniyle giderek daha önemli hale gelmektedir (Saloun ve Cerda,2019:1). Yenilenebilir enerjinin kullanımı ise "iklim değişikliğinin azaltılmasına yardımcı olacak mükemmel bir yol" olarak tanımlanmaktadır (Owusu ve Asumadu-Sarkodie,2016:11).

Bekun vd. (2019)'nın Avrupa Birliği ülkeleri arasından seçilmiş on altı ülke ile yapmış oldukları analizlerde uzun dönemde karbondioksit salınımı ve yenilenebilir enerji kullanımı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Guo (2021) Çin ülkesinin 1988-2018 dönemlerini analizine dâhil ederek yapmış olduğu çalışmasında Dogan ve Seker (2016) ile aynı doğrultuda bulgulara ulaşmış ve yenilenebilir enerji kullanımı ile karbondioksit salınımı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gözlemlemişlerdir. Akdağ ve Yıldırım (2020), enerjinin verimli kullanılmasının önemini vurgulayarak, enerji verimliliği ile sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi 1995-2016 dönemini ele alan 29 Avrupa ülkesi için incelemiş ve enerji verimliliği arttıkça sera gazı emisyon miktarının azaldığını sonucunu elde etmiştir. Respitaş ve Rahayu (2019), çalışmalardan farklı olarak hükümetin yenilenebilir enerji kullanımı için destek vermesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü çoğu ülkelerde hala petrole dayalı bir enerji kullanımının

söz konusu olduğunu bu konudaki yaptırım ve uygulamaların karbon salınımlarını azaltacağını savunmaktadır.

2.4.1. G-20 ülkelerinin enerji tüketimi ve karbondioksit salınımı ilişkisinin tarihsel serüveni

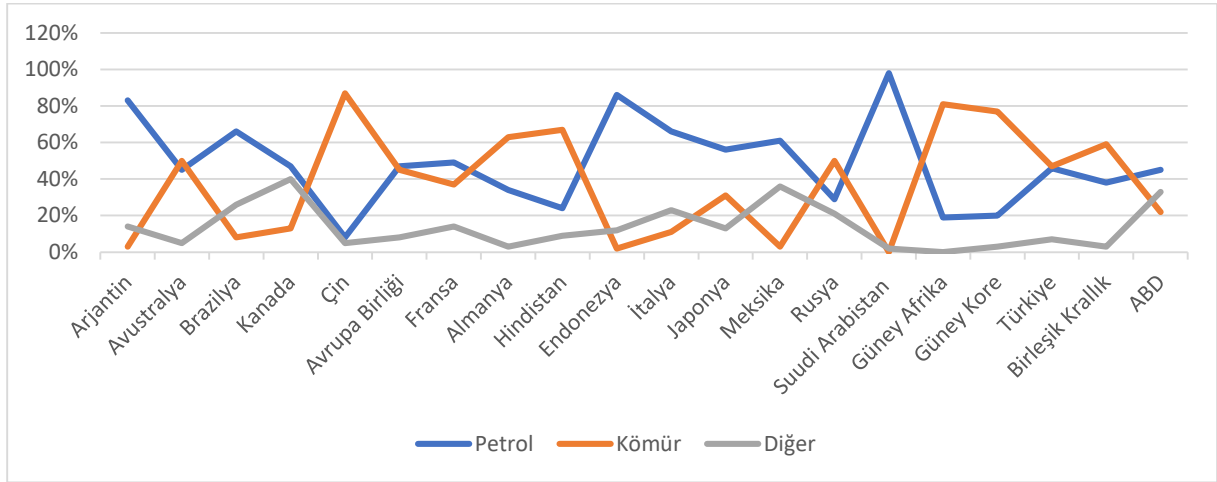
1999 yılında kurulan G-20, ticaret, sağlık, iklim ve diğer konulardaki küresel politikaları koordine etmek için düzenli olarak toplanan, dünyanın en büyük yirmi ekonomisinden oluşan bir gruptur (Council on Foreign Relations,2023). G-20 ülkeleri finansal istikrarın sağlanması, büyümenin teşvik edilmesi, krizlerin önlenmesi ve yönetilmesi bu potansiyelin hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla gruba dahil olan en büyük yirmi ekonomiye sahip ülkelerin tüketmiş oldukları enerji kaynaklarının türü ve bu enerji türlerinin kullanım oranlarının sürdürülebilir olması çevre kirliliğinin azalması açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde G-20 grubuna üye olan ülkelerin 1965 yılına ait kullanmış oldukları petrol, kömür ve diğer enerji türlerinin oranları tablo 1'de gösterilmiştir. Şekil 2'de ise G-20 ülkelerinde enerji kullanım oranları görsel olarak verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde 1965 yılında en yüksek petrol tüketen ülkenin Arjantin olduğu gözlenirken, %8 petrol tüketim oranı ile Çin en düşük seviyede petrol tüketen ülke olduğu anlaşılmaktadır. Ancak %87 kömür tüketim oranı ile en yüksek kömür tüketen ülke yine Çin olmaktadır. Bu bilgiler, Şekil 2 ile de belirtilmiştir. Çin'in yüksek kömür tüketim oranı grafikte dikkat çekmektedir.

Ülkeler (Çeşitli Enerji Kullanımları - 1965)	Petrol	Kömür	Diğer
Arjantin	83%	3%	14%
Avustralya	45%	50%	5%
Brezilya	66%	8%	26%
Kanada	47%	13%	40%
Çin	8%	87%	5%
Avrupa Birliği	47%	45%	8%
Fransa	49%	37%	14%
Almanya	34%	63%	3%
Hindistan	24%	67%	9%
Endonezya	86%	2%	12%
İtalya	66%	11%	23%
Japonya	56%	31%	13%
Meksika	61%	3%	36%
Rusya	29%	50%	21%
Suudi Arabistan	98%	0%	2%
Güney Afrika	19%	81%	0%

Güney Kore	20%	77%	3%
Türkiye	46%	47%	7%
Birleşik Krallık	38%	59%	3%
ABD	45%	22%	33%

Kaynak: International Energy Agency, 2024

Tablo 1: 1965 Yılında Ülkelerin Enerji Kullanım Oranları

Kaynak: International Energy Agency verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

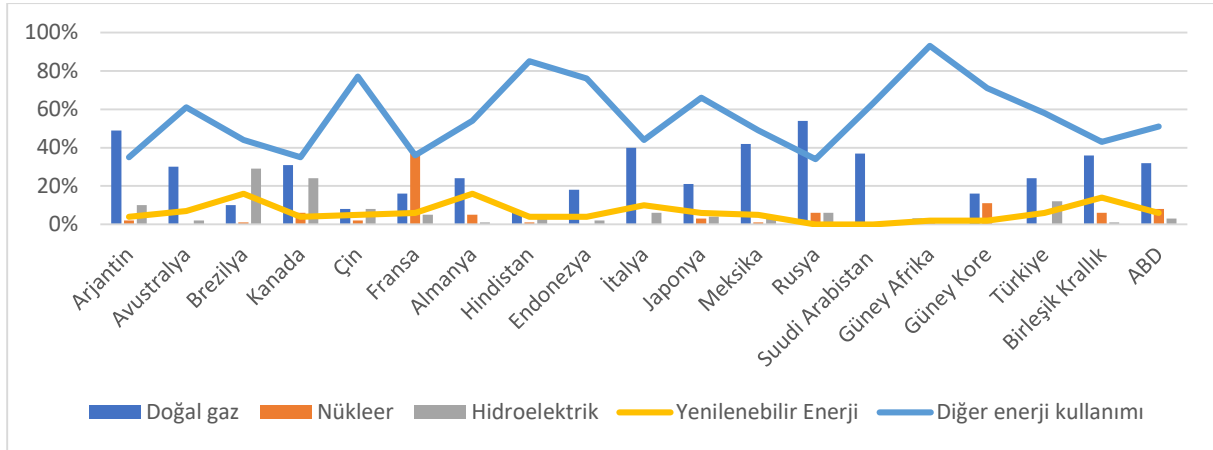
Şekil 2: G-20 ülkelerinde enerji kullanım oranları

Tablo 2’de ise 2019 yılına ait G-20 ülkelerinin enerji kullanım oranları, doğal gaz, nükleer, hidroelektrik, yenilenebilir enerji ve diğer enerji kaynaklarının tüketim oranlarına yer verilmiştir. Yenilenebilir enerji tüketimi bölümünde en yüksek orana sahip olan ülkelerin %16 oran ile Almanya ve Brezilya olduğu Tablo 2’de yer alan bilgiler doğrultusunda gözlenmiştir. Doğal gaz kullanım oranları ise %54 oran ile en yüksek Rusya, ikinci olarak %49 oran ile Arjantin ve %40 oran ile İtalya ilk üç sırada yer almıştır. Hidroelektrik enerji tüketim oranları incelendiğinde ise, %29 oran ile Brezilya, %24 oran ile Kanada, %12 oran ile Türkiye en yüksek orana sahip ilk üç ülke özelliğine sahip olmaktadır. Nükleer enerji tüketimi açısından ise Fransa, Güney Kore ve Amerika Birleşik Devletleri en yüksek tüketim oranına sahip olduğu verilerle gösterilmiştir. Şekil 3’te bu bilgilere ait grafik yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında 1965 yılından farklı olarak, çevreye daha az zararı olan, çevresel sürdürülebilirlik adına enerji kullanım kaynaklarının kullanım türünün değiştiği gözlenmektedir.

Ülkeler (Çeşitli enerji kullanımları - 2019)	Doğal gaz	Nükleer	Hidroelektrik	Yenilenebilir Enerji	Diğer enerji kullanımı
Arjantin	49%	2%	10%	4%	35%
Avustralya	30%	0%	2%	7%	61%
Brezilya	10%	1%	29%	16%	44%
Kanada	31%	6%	24%	4%	35%
Çin	8%	2%	8%	5%	77%
Fransa	16%	37%	5%	6%	36%
Almanya	24%	5%	1%	16%	54%
Hindistan	6%	1%	4%	4%	85%
Endonezya	18%	0%	2%	4%	76%
İtalya	40%	0%	6%	10%	44%
Japonya	21%	3%	4%	6%	66%
Meksika	42%	1%	3%	5%	49%
Rusya	54%	6%	6%	0%	34%
Suudi Arabistan	37%	0%	0%	0%	63%
Güney Afrika	3%	2%	0%	2%	93%
Güney Kore	16%	11%	0%	2%	71%
Türkiye	24%	0%	12%	6%	58%
Birleşik Krallık	36%	6%	1%	14%	43%
ABD	32%	8%	3%	6%	51%

Kaynak: International Energy Agency,2024

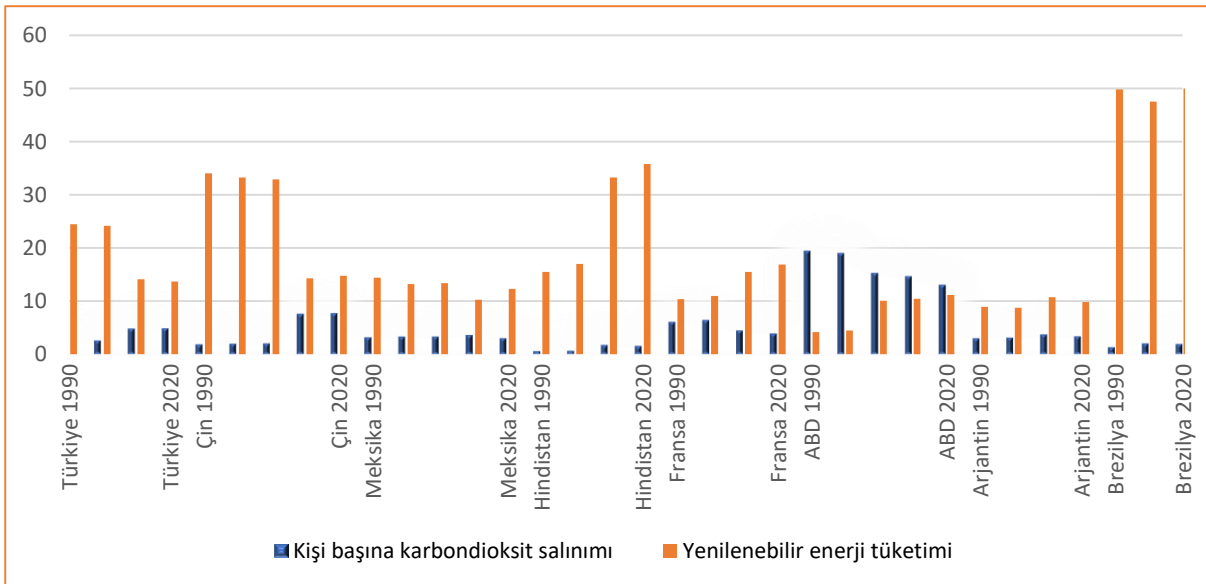
Tablo 2: 2019 Yılında Ülkelerin Enerji Kullanım Oranları

Kaynak: International Energy Agency verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3: 2019 Yılında Ülkelerin Enerji Kullanım Oranları

Tablo 1 ve Tablo 2'de yer alan veriler ülkelerin 1965 ve 2019 yıllarında kullanmış oldukları enerjinin kullanım payları gösterilmiştir. İki yıl karşılaştırmalı olarak incelendiğinde çevre kirliliği yaratan petrol kaynaklı enerji tüketiminden çevreye duyarlı enerji türlerinin kullanımının yaygınlaştığı gözlenmektedir. Bu kapsamda literatürdeki çalışmalar enerjinin karbondioksit salınımı için önemini doğrulamaktadır. Bu kapsamda şekil 3'te söz konusu ülkelere ait karbon salınımları ve yenilenebilir enerji tüketim miktarları 1990-2020 dönemi itibariyle gösterilmiştir. Worldbank verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulan şekil gözlemlendiğinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gösterildiği grafikte yenilenebilir enerji türünün arttıkça karbon salınımının azaldığı gözlenmektedir. Bu kapsamda yenilenebilir enerji tüketimin kullanımının daha fazla yaygınlaşması ve hükümet politikalarının bu yönde adımlar atması gelecek nesillere daha sağlıklı, sürdürülebilir bir çevre sağlamak adına hayati önem arz etmektedir.

Kaynak: Worldbank verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4: Seçilmiş ülkelerin karbondioksit salınımı ve yenilenebilir enerji tüketimi (1990 ve 2020 yıllarına ait değerlerinin karşılaştırılması)

3. Veri ve Metodoloji

Çalışmada G-20 ülkeleri arasından en çok karbondioksit salınımı yapan ülkeler belirlenmiş ve verileri uygun olan Türkiye, Çin, Meksika, Hindistan, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin ve Brezilya ülkeleri ele alınmıştır. Çalışmada iklim değişikliğinin en önemli göstergelerinden birisi olan karbondioksit salınımı (LNCO2) verisi *bağımlı* değişken, yenilenebilir enerji tüketimi (LNREN), dış ticaret (LNTRADE), doğrudan yabancı yatırımlar (LNFDI), finansal gelişmişlik endeksi (LNFDE) değişkenleri ise *bağımsız* değişkenler olarak ele alınmıştır. Veriler, Dünya Bankası ve IMF veri tabanından elde edilmiş olup, 1990-2020 yıllarını kapsamaktadır.

Değişkenler		Kaynak
CO2	Karbondioksit Salınımı (kt)	Dünya Bankası
REN	Yenilenebilir enerji tüketimi (<i>toplam nihai enerji tüketiminin yüzdesi</i>)	Dünya Bankası
FDI	Doğrudan yabancı yatırım	Dünya Bankası
FDE	Finansal Gelişmişlik Endeksi	IMF Veri Tabanı
TRADE	Ticaret (GSYH'nin yüzdesi)	Dünya Bankası

Tablo 3: Değişkenler

Türkiye, Çin, Meksika, Hindistan, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin ve Brezilya ülkeleri için 1990-2020 dönemini kapsayan çalışma için oluşturulan ana model, denklem (1) ile gösterilmiştir. Denklem (2) ise değişkenlerin logaritması alınarak elde edilen model gösterilmiştir.

$$CO2 = F(REN, FDI, FDE, TRADE) \quad (1)$$

Değişkenler arasındaki bu yapı (Rauf vd.,2020;Zhang ve Gao ,2016;Kasman ve Duman,2015; Ahmad vd.,2019; Chandio vd.,2019) denklem (2)' de sunulmuştur.

Model

$$LN(CO2)_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LN(REN)_{it} + \alpha_2 LN(FDI)_{it} + \alpha_3 LN(FDE)_{it} + \alpha_4 LN(TRADE)_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Tablo 5'te değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri gösterilmektedir. Tabloya göre 248 gözlem sayısı bulunmaktadır. Karbondioksit salınımını temsil eden CO2 değişkeninin minimum değeri .644102 ve maksimum değeri 20.47193'dir. Minimum ve maksimum değerler arasında 31 kat fark bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi değişkeni ise ortalama 19.72 değer almakta ve minimum ile maksimum değerleri arasında 13,6 kat fark bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) değişkeni için 420 kat fark, finansal gelişmişlik endeksi (FDE) için 4,84 ve son değişken olarak ticaret (GSYH'nin yüzdesi) (TRADE) değişkeni için 6 kat fark bulunmaktadır. Değişkenlerin minimum ve maksimum değerleri arasında farklı oranlarda artış gözlenmektedir. Bu gibi serilerde logaritma almak bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ölçek farkını yok etmektedir. Bu bağlamda diğer aşamalarda serinin logaritması alınarak analize devam edilecektir.

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std.	Min	Max
LNCO2	248	5.302329	5.115327	.644102	20.47193
LNREN	248	19.72698	14.22542	4.088641	55.79372
LNFDI	248	2.072703	1.268009	.0272255	8.460582
LNFDI	248	.5192871	.206318	.19	.92
LNTRADE	248	40.20152	14.85254	13.75305	80.5633

Tablo 4: Tanımlayıcı istatistikler

Çalışmanın dördüncü bölümünde ekonometrik uygulama sonuçlarına yer verilecektir. Bu kapsamda ilk olarak değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi, çoklu doğrusal bağıntı problemi test edilmiştir. Ardından serinin yatay kesit bağıntısının olup/olmadığını belirlemek amacıyla Pesaran'e ait Pesaran CD (2004) testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar çoklu doğrusal bağıntı sorunu olmadığı gözlenmiş ve serinin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, serilerin heterojen/homojen yapısının belirlemek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) testi uygulanmış ve serilerin heterojen yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Tüm bulgular, serilerin özelliği neticesinde ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinden CADF,CIPS ve MADF testleri uygulanmıştır. Son aşamada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin sınanması için Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi uygulanmıştır. Bahsi geçen testlere ait tüm bulgular detaylı olarak 4.bölümde yer verilecektir.

4. Bulgular

Çalışmada öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiş, daha sonra bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığına yönelik olarak varyans şişirme faktör değerleri incelenmiştir.

Uygulamanın bir sonraki aşaması ise yatay kesit bağımlılığının test edilmesidir. Yatay kesit bağımlılığının göz ardı edildiği analizlerin sonuçları sapmalı ve tutarsız hale gelebilmektedir. Bu bağlamda değişkenlerin katsayılarının yatay kesitler arasındaki değişkenliği Pesaran (2004) (Cross-section Dependence-CD) testleriyle incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı analizi sonrasında, panel veri analizine geçmeden önce sınanması gereken bir diğer varsayım ise homojenlik varsayımdır. Pesaran ve Yamagata (2008) delta testleri aracılığı ile sabit terimin ve eğim katsayılarının homojen/heterojen yapısı tespit edilebilmektedir. Bu kapsamda çalışmada verilerin yapısı belirlendikten sonra, birim kök analizi sınanması gerçekleştirilecektir.

Değişkenlerin durağan/birim köklü olup olmadığını incelemek amacıyla ikinci nesil panel birim kök testlerinden Madfuller ve CIPS testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılmıştır. Uygulanan tüm testlerin sonuçlarına Eviews 10 ve Stata 16 paket programlarından yardımı ile ulaşılmıştır.

Tablo 6'da değişkenler arasındaki korelasyonlar ve anlamlılık düzeyleri gösterilmektedir. LNREN ve LNCO2 arasında %79 negatif korelasyon ilişkisi, LNFDI ve LNCO2 arasında %20 pozitif korelasyon ilişkisi, LNFDI ve LNCO2 arasında %58 pozitif korelasyon ilişkisi, LNTRADE ve LNCO2

arasında %12 negatif korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Tabloda %5 ve %1 düzeyinde anlamlılık dikkate alınmıştır.

	LNCO2	LNREN	LNFDI	LNFEDE	LNTRADE
LNCO2	1.0000				
LNREN	-0.7991*** 0.0000	1.0000			
LNFDI	0.2004*** 0.0015	-0.0124 0.8463	1.0000		
LNFEDE	0.5886*** 0.0000	-0.1777*** 0.0050	0.3483*** 0.0000	1.0000	
LNTRADE	-0.1294** 0.0418	-0.1003 0.1150	0.0296 0.6432	0.0088 0.8909	1.0000

Not: **, %5, *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 5: Korelasyon

Çoklu Doğrusal Bağlantının Araştırılması

Çoklu regresyon modelinde birden fazla bağımsız değişken arasında bir korelasyon olduğunda çoklu doğrusallık problemi ortaya çıkmaktadır. Çoklu bağlantı sorunun varlığı, kararsız ve güvenilmez katsayı tahminlerine yol açarak sonuçların yorumlanmasını ve modelden anlamlı sonuçlar çıkarılmasını zorlaştırabilmektedir. Bu bağlamda Varyans Şişirme Faktörü olarak bilinen kısaca VIF kriteri, çoklu regresyon modelinde bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantının bir ölçüsünü sağlamaktadır. VIF değeri 1'e eşit ise çoklu doğrusallık probleminin olmadığı, 5'ten yüksek değer alıyorsa problemin varlığına işaret etmektedir. Aynı zamanda VIF değerinin büyük çıkması standart hatanın ne kadar büyük olduğu konusunda da bir gösterge olmaktadır. Çünkü bu kriter,

$$VIF = \frac{1}{1 - R_i^2}$$

formülü ile hesaplanmaktadır (Daoud,2017:4).

Çoklu doğrusal bağlantının araştırıldığı bu bölümde, elde edilen değerlerin 5'ten küçük olması beklenmektedir. Tablo 7'de yer alan sonuçlar göz önüne alındığında VIF kritik değerlerin 5 değerinden oldukça küçük olduğu gözlenmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak serilerde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Variable	VIF	1/VIF
LNFDI	1.18	0.848286
LNFDI	1.14	0.875170
LNREN	1.05	0.955579
LNTRADE	1.01	0.988711
Mean VIF	1.09	

Tablo 6: VIF Test Sonuçları

Yatay Kesit Bağımlılığının Araştırılması

Yatay kesit bağımlılığı, bir araştırmacının panel veri analizi yapmadan önce araştırması gereken en önemli testlerden birisidir. Ekonomideki panel veri uygulamalarında yatay kesit bağımlılığın varlığını test etmek, istisnadan ziyade bir kural haline gelmiştir (Chudik ve Pesaran,2013). Seride meydana gelen yatay kesit bağımlılığının göz ardı edilmesi yanlış çıkarımlara yol açmaktadır (Baltagi, Kao ve Peng,2016).Çünkü panel veri analizlerinde seriye belli bir şok uygulandığında panel veride yer alan tüm yatay kesit birimlerin şoktan ne derece etkilenip/etkilenmediğinin belirlenmesi önem arz etmektedir (Güriş,2018:88).

Bu kapsamda Pesaran (2004) CD testi önermiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \tilde{\rho}_{ij} \right)$$

Burada pij: i, j. kalıntının (i.ve j. birimlerin kalıntıları arasındaki) korelasyon katsayısını göstermektedir (Yerdelen Tataoğlu,2020:105).Testin hipotezleri aşağıdaki verilmiştir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 8'de test sonuçları yer almaktadır. LNCO2, LNREN, LNFDI, LNFDE ve LNTRADE değişkenleri için uygulanan Pesaran CD testlerinde, olasılık değerleri 0,05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilerek serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler	Test ist.	P-değeri
LNCO2	5.03	0.0000***
LNREN	-1.56	0.0310***
LNFDI	8.95	0.0000***
LNFDE	19.40	0.0000***
LNTRADE	10.02	0.0000***

Not: *** %5'e göre anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

Serilerin homojen veya heterojen olduğunun bilinmesi, ekonometrik analiz aşamasının gidiş yolunu belirleyecektir. Örneğin serilerin heterojen yapısı ikinci nesil birim kök testi analizi uygulamalarını gerektirmektedir. Bu kapsamda Pesaran ve Yamagata (2008)'nin homojenlik testi uygulanmış olup, test sonuçları incelendiğinde, LNCO2, LNREN, LNFDI, LNFDE, LNTRADE değişkenlerinin olasılık değerlerinin kritik değerden küçük olduğu gözlenmiştir. H_0 hipotezi reddedilerek değişkenlerin heterojen oldukları tespit edilmiştir.

Delta_tilde	P-values	Delta adj.	P-values
13.223	0.000	14.724	0.000

Tablo 8: Parametrelerde Homojenliğin/ Heterojenliğin Test Edilmesi

Çalışmada, değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı ve heterojen yapısı tespit edilmiştir. Serilerin durağanlığı ikinci nesil panel birim kök testlerinden CADF, CIPS ve Madfuller testleri ile analiz edilmiştir. İlk aşamada Madfuller ikinci nesil birim kök testinden yararlanılmıştır. Tablo 10'da test sonuçları verilmiştir.

	MADF	Kritik Değer (5%)
LNCO2	8.714	26.904
ΔLNCO2	195.132	27.491
LNREN	41.525	26.904
ΔLNREN	211.505	27.491
LNFDI	99.446	26.904
Δ LNFDI	428.559	27.491
LNFDE	54.397	26.904
ΔFDE	279.824	27.491
LNTRADE	23.448	26.904
ΔLNTRADE	204.519	27.491

Not: MADF testlerinde, maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır.

Tablo 9: MADF Panel Birim Kök Test Sonuçları

Tablodaki MADF birim kök birinci fark sonuçlarına göre testin istatistik değeri kritik tablo değerinden büyük olduğundan LNREN, LNFDI, LNFDE, LNTRADE değişkenleri birinci farkı alındığında birim kök içermediği belirlenmiştir. Düzey değerinde ise LNCO2 ve LNTRADE değişkeninin birim köklü yapıya sahip olduğu gözlenmektedir.

Birinci nesil yöntemin yatay kesit bağımlılığı konusunu dikkate almaması nedeniyle ikinci nesil birim kök testi kullanılmıştır. Bu nedenle ampirik analizlerin ilk adımında, bu çalışmada kesitsel artırılmış Dickey-fuller (CADF), kesitsel artırılmış IPS (CIPS) birim kök yaklaşımı kullanılmaktadır. CADF ve CIPS tekniği, tüm panel birimleri için otoregresif katsayıların heterojenliğine izin vermesi ve kesit bağımlılığının (CSD) varlığında kesin sonuçlar oluşturması

nedeniyle kullanılmıştır. 'Birim kök' (durağan olmayan) için boş hipotez (H_0), 'birim kök yok' (durağan) ile (H_1) alternatif hipotez oluşturularak incelenir.

CIPS istatistiği, CADF istatistiğinin ortalaması alınarak hesaplanmakta olup, CADF birim kök test sonuçları verildikten sonra açıklanacaktır.

Model A						
Değişkenler	t-bar	Z(t-bar)	P değeri	%1	%5	%10
LNCO2	-1.583	0.594	0.724	-2.550	-2.330	-2.210
LNREN	-2.014	-0.705	0.241			
LNFDI	-2.672	-2.683	0.004***			
LNFDI	-2.664	-2.661	0.004***			
LNTRADE	-2.085	-2.330	0.180			
Model A (trend)						
LNCO2	-1.684	2.107	0.982	-3.060	-2.840	-2.730
LNREN	-2.885	-1.752	0.040**			
LNFDI	-3.158	-2.631	0.004***			
LNFDI	-3.138	-2.565	0.005***			
LNTRADE	-3.133	-2.548	0.005***			

Tablo 10: CADF test sonuçları

Tablo 10'da yer alan sonuç tablosunda, 1 gecikmeli sabit model ve trendli modelin sonuçlarına yer verilmektedir. Model A (sabit) için %1 kritik değeri -2.550, %5 için -2.330 ve %10 için -2.210 değerini almaktadır. Model A (trend) için kritik değerler sırasıyla -3.060, -2.840 ve -2.730 olarak hesaplanmıştır. LNCO2 LNREN ve LNTRADE değişkenlerinin olasılık değerleri 0.05'ten büyük, LNFDI ve LNFDI değişkenlerinin olasılık değeri 0.05 değerinden küçük değere sahiptir. Trendli modelde ise sadece LNCO2 değişkeninin birim köklü yapıya sahip olduğu gözlenmektedir.

Model B'nin hesaplanması Model A'dan farklı olarak serilerin farkını alarak hesaplama işlemi yapılmasına dayanmaktadır. Tablo 11'de ise CADF Model B test sonuçlarına yer verilmektedir. Tüm değişkenlerin hem sabit hem trend içeren model için, fark işlemi sonrası durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Model B						
Değişkenler	t-bar	Z(t-bar)	P değeri	%1	%5	%10
LNCO2	-3.063	-3.799	0.000***	-2.570	-2.330	-2.210
LNREN	-3.819	-6.003	0.000***			
LNFDI	-4.283	-7.357	0.000***			
LNFDI	-4.146	-6.957	0.000***			
LNTRADE	-3.592	-5.342	0.000***			
Model B (trend)						
LNCO2	-3.169	-2.611	0.005***	-3.100	-2.860	-2.730
LNREN	-4.022	-5.208	0.000***			
LNFDI	-4.241	-5.872	0.000***			
LNFDI	-4.145	-5.581	0.000***			
LNTRADE	-3.509	-3.647	0.000***			

Tablo 11: CADF (Model B) sonuçları

Tablo 12’de CADF test istatistiğinin ortalamasından oluşan CIPS test istatistiğinin sonuçlarına yer verilmiştir. CIPS değerlerinin tablo kritik değerlerinden mutlak olarak fazla olması serinin durağan yapısı olduğu sonucuna ulaştırmaktadır (Pesaran,2007).Bu bilgiler doğrultusunda tüm değişkenlerin farkının alınması durumunda serilerin durağan yapıya sahip olduğu gözlenmiştir.

	CIPS	Kritik değer (10%)	Kritik değer (5%)	Kritik değer (1%)
LNCO2	-1.568	-2.21	-2.33	-2.55
Δ LNCO2	-4.760***	-2.21	-2.33	-2.57
LNREN	-2.118	-2.21	-2.33	-2.55
Δ LNREN	-4.520***	-2.21	-2.33	-2.57
LNFDI	-3.190	-2.21	-2.33	-2.55
Δ LNFDI	-5.742***	-2.21	-2.33	-2.57
LNFDI	-2.844	-2.21	-2.33	-2.55
Δ LNFDI	-5.517***	-2.21	-2.33	-2.57
LNTRADE	-1.488	-2.21	-2.33	-2.55
Δ LNTRADE	-4.345***	-2.21	-2.33	-2.55

Not: Maksimum gecikme uzunluğu CIPS testlerinde 1 olarak alınmıştır.

Tablo 12: CIPS Birim Kök Test Sonuçları

Dumitrescu ve Hurlin (2012), değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olup/olmadığını test edebilme avantajı sağlayan nedensellik testini önermiştir. Bu test yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda kullanılabilmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Bu testin temeli Wald test istatistiğine dayanmaktadır. Elde edilen sonuçlar Tablo 11'de yer almaktadır. Değişkenlere ait tüm olasılık değerlerinin 0.05 değerinden küçük olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda LNCO2, LNFDI, LNREN, LNFDE ve LNTRADE değişkenleri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ho hipotezi	W-bar istatistik	Z-bar istatistik	Olasılık
LNCO2 → LNREN	12.1623	2.9432	0.0032***
LNREN → LNCO2	12.4772	3.1659	0.0015***
LNCO2 → LNFDI	11.1517	2.2286	0.0258***
LNFDI → LNCO2	10.7327	1.9323	0.0533**
LNCO2 → LNFDE	16.9755	6.3466	0.0000***
LNFDE → LNCO2	12.8470	3.4274	0.0006***
LNCO2 → LNTRADE	23.3355	10.8438	0.0000***
LNTRADE → LNCO2	16.1325	6.9035	0.0000***

Not: ***, %5, **, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 13: Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Testi Sonuçları

5. Sonuç

Son yıllarda yaşanan doğal afetler, iklimin yapısını değiştirerek canlılar için hayati bir tehdit haline gelmiştir. İklimin yapısı değiştikçe ekonomik değişkenleri etkilemekte ve doğa, ekonomiye giderek daha da entegre olmaktadır. Bu kapsamda makroekonomik faktörler ile iklim değişikliğinin ilişkisinin incelenmesi, iklim değişikliğinin etkilerini en aza indirmek için önemli bir araç haline gelmiştir.

Ülke ekonomilerinin büyümesinde lokomotif olan finans sektörü, dış ticaretin yapısı, doğrudan yabancı yatırımlar, enerji üretimindeki değişimler çevreyle iç içe haldedir. Örneğin dış ticarete önemli bir yeri olan havacılık ve denizcilik sektörleri küresel emisyonlar içerisinde önemli bir paya sahiptir. Uluslararası ticaret ve insan hareketliliğindeki artışa bağlı olarak bu sektörler emisyonlarda yıllık %3-5 oranında artışlara neden olmaktadır. Bu ise yeni bir ticaret sisteminin gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Finansal gelişme, karbon emisyonu üzerinde çeşitli şekillerde katkıda bulunmaktadır. İlk olarak finans sistemi sayesinde sağlanan kredilerle tüketicilerin evler, otomobiller, buzdolabı, klima vb. ev aletlerini kolaylıkla alabilmesi karbondioksit salınımını arttırmaktadır. İkincisi, finansal araçlar bireylerin daha fazla yatırım yaptıkları, daha az işlem maliyeti oluşan ve doğrudan karbon emisyonunu arttıran projelere yönlendirmelerine neden olmuştur. Üçüncüsü, finansal gelişmeler aynı zamanda ekonomik büyümeyi arttıran ve daha fazla karbon emisyonuna yol açan doğrudan

yabancı yatırım girişlerini arttırmaktadır. Dördüncüsü ise, sanayi faaliyetleri aynı zamanda endüstriyel kirliliğe yol açan finansal gelişme nedeniyle de artış göstermektedir.

Ülkelerin temel ekonomi politikalarından birisi ekonomik büyümedir. Ekonomik büyümenin artmasına yönelik tüm çabalar enerji gereksinimine neden olmaktadır. Bilinçsizce kullanılan enerji kaynakları çevre kirliliğine dönüşmektedir. Uzun vadeli ve sağlıklı bir ekonomi politikası için yenilenebilir enerji tüketiminin artması zorunlu bir hale gelmiştir. Dolayısıyla iklim krizi yeni bir ekonomik büyüme anlayışını, yeni bir dönüşümü tetiklemektedir. Düşük karbonlu ve çevresel etkileri azaltılmış olan bir dünya için ekonomi yeşil dönüşümü zorunlu kılmaktadır.

Söz konusu değişkenler göz önüne alındığında, iklim değişikliğinin dış ticaret, finansal gelişmişlik, yenilenebilir enerji kullanımı, doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmanın, ekonometrik uygulamalarının teoriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik sonucunda karbondioksit salınımının yenilenebilir enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırımlar, ticaretin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve finansal gelişmişlik seviyesi gibi makroekonomik değişkenlerle ilişki halinde olduğu gözlenmiştir. Elde edilen sonuç Perone (2024), Darweesh vd.(2023), Wang vd. (2022), Alola (2022), Yıldırım (2022), Eyyüboğlu vd.(2022),Usman vd. (2021), Doğan ve Doğan (2021), Li vd. (2020), Shoaib vd.(2020), Bekun vd. (2019), Nkengfack ve Fotio (2019),Ssali vd. (2019), Rafindadi vd. (2018), Omri vd.(2014) 'nin elde etmiş olduğu sonuçlar ile tutarlı bulunmuştur.

KAYNAKLAR

ABASOV, F., & ÜÇLER, G. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çevre Kirliliği İlişkisi: Türkiye için Doğrusal Olmayan Yumuşak Geçiş Modellerinden Ampirik Kanıtlar. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1.

AHMAD, F., DRAZ, M. U., SU, L., & RAUF, A. (2019). Taking the bad with the good: The nexus between tourism and environmental degradation in the lower middle-income Southeast Asian economies. *Journal of Cleaner Production*, 233, 1240-1249.

AKÇAY, S., & KARASOY, A. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Karbondioksit Emisyonu İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(2), 501 – 526.

AKDAĞ, S., & YILDIRIM, H. (2020). Toward a sustainable mitigation approach of energy efficiency to greenhouse gas emissions in the European countries. *Heliyon*, 6(3), 8.

ALOLA, A. A., ALOLA, U. V., AKDAG, S., & YILDIRIM, H. (2022). The role of economic freedom and clean energy in environmental sustainability: implication for the G-20 economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(24), 36608-36615.

APERGIS, N., PINAR, M., & UNLU, E. (2023). How do foreign direct investment flows affect carbon emissions in BRICS countries? Revisiting the pollution haven hypothesis using bilateral FDI flows from OECD to BRICS countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30,14680-14692.

BALTAGI, B. D., KAO, C., & PENG, B. (2016). Testing Cross-Sectional Correlation in Large Panel Data Models with Serial Correlation. *MDPI*, 4(4), 44.

BEKUN, F. V. ALOLA, A. A., & SAMUEL, A.S.(2019). Toward a sustainable environment: Nexus between CO2 emissions, resource rent, renewable and nonrenewable energy in 16-EU countries. *Science of The Total Environment*, 657, 1023-1029.

BEKUN, F. V., GYAMFI, B. A., ETOKOKPAN, M. U. & ÇAKIR, B. (2023). Revisiting the pollution haven hypothesis within the context of the environmental Kuznets curve. *International Journal of Energy Sector Management. Emerald Publishing Limited*, 17(6),1750-6220.

BEKUN, F. V., ALOLA, A. A., & SARKODIE, S. A. (2019). Toward a sustainable environment: Nexus between CO2 emissions, resource rent, renewable and nonrenewable energy in 16-EU countries. *Science of the Total Environment*, 657,1023-1029.

CHAUDHRY, I. S., YIN, W., ALI, S. A., FAHEEM, M., ABBAS, Q., FAROOQ, F., & REHMAN, S.U. (2022). Moderating role of institutional quality in validation of pollution haven hypothesis in BRICS: a new evidence by using DCCE approach. *Environment Science Pollution Research*, 29, 9193–9202.

CHAKRABORTY, D., & MUKHERJEE, S. (2013). Do Foreign Trade and Investment Lead to Higher CO2 Emissions? Evidence from Cross Country Empirical Estimates. *Review of Market Integration*, 5(3), 329-361.

CHANDIO, A. A., JIANG, Y., RAUF, A., MIRANI, A. A., SHAR, R. U., AHMAD, F., & SHEHZAD, K. (2019). Does energy-growth and environment quality matter for agriculture sector in Pakistan or not? An application of cointegration approach. *Energies*, 12(10), 1879.

CHEN, J., TAN, H., & MA, Y. (2022). Distinguishing the Complex Effects of Foreign Direct Investment on Environmental Pollution: Evidence from China. *The Energy Journal*, 43(4), 27-44.

CHUDIK, A., & PESARAN, M. H. (2013). Large Panel Data Models with Cross-Sectional Dependence: A Survey. *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute Working Paper*, No. 153.

COPELAND, B. R., & TAYLOR, M. S. (2003). Trade, growth and the environment. Cambridge: NBER Working Papers.

COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. (2023). What Does the G20 Do?. <https://www.cfr.org/backgrounder/what-does-g20-do>, Erişim Tarihi: 21.01.2024

DARWEESH, F. KHUDARI, M., & OTHMAN, N. S.(2023). The relationship between financial development and carbon emissions: a systematic review. *International Journal of Professional Business Review*.8(7), 2525-3654.

DAOUD, J. (2017). Multicollinearity and Regression Analysis. *Journal of Physics: Conference Series*. 949(4), 1-7.

DOĞAN, E., & DOĞAN, B. Ö. (2021). Finansal gelişme ve inovasyon, Türkiye’de yenilenebilir enerji üretimini artırıyor mu? *Turkish Studies - Economy*, 16(2), 783-797.

DOGAN, E., & SEKER, F. (2016). The influence of real output, renewable and non-renewable energy, trade and financial development on carbon emissions in the top renewable energy countries. *Renew. Sust. Energ. Rev.* 60, 1074–1085.

- DU, K., YU, Y., & LI, J. (2020). Does international trade promote CO2 emission performance? An empirical analysis based on a partially linear functional-coefficient panel data model. *Energy Economics*, 92,104983.
- DUMITRESCU, E., & HURLIN, C. (2012). Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4); 1450-1460.
- ESSANDOH, O. K., ISLAM, M., & KAKINAKA, M. (2020). Linking international trade and foreign direct investment to CO2 emissions: Any differences between developed and developing countries? *Science of the Total Environment*, 712,136437.
- EYYÜBOĞLU, K., AKDAĞ, S., YILDIRIM, H., & ALOLA, A. A. (2022). The causal trend of energy intensity and urbanization in emerging countries. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 15(3), 653-663.
- FAUZEL, S. (2017). The impact of FDI on CO2 emission in a small island developing state: A cointegration approach. *Economics and Business Letters*. 6(1), 6-13.
- FU, Q., WANG, J., XIANG, Y., YASMEEN, S., & ZOU, B. (2022). Does financial development and renewable energy consumption impact on environmental quality: A new look at China's economy. *Front. Psychol.* 13: 905270.
- GORGIJ, M. & SHAHRAKI, M. (2022). The impact of financial development and environmental quality on health status: Evidence from the Middle East and North Africa (MENA) countries. *Payesh*, 21(6),593-603.
- GUO, Y. (2021). Financial Development and Carbon Emissions: Analyzing the Role of Financial Risk, Renewable Energy Electricity, and Human Capital for China. Hindawi . *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2021(2021), 1-8.
- GÜRİŞ, S. (2018). *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- HUANG, Y., CHEN, F., WEI, H., XIANG, J., & XU, Z. (2022). The Impacts of FDI Inflows on Carbon Emissions: Economic Development and Regulatory Quality as Moderators. *Front. Energy Research*, 9, 820596.
- HUSSAIN, M., REHMAN, R. U., & BASHIR, U. (2023). Environmental pollution, innovation, and financial development: an empirical investigation in selected industrialized countries using the panel ARDL approach. *Environment, Development and Sustainability*.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY. (2024). Data and statistics. <https://www.iea.org/data-and-statistics>, Erişim Tarihi: 21.01.2024
- KASMAN, A., & DUMAN, Y. S. (2015). CO2 emissions, economic growth, energy consumption, trade and urbanization in new EU member and candidate countries: A panel data analysis. *Economic Modelling*. 44, 97-103.
- KHAN, Z. U., AHMAD M., & KHAN, A.(2020). On the remittances-environment led hypothesis: empirical evidence from BRICS economies. *Environmental Science Pollution Research*, 27(14),16460–16471
- KILIÇARSLAN, Z., & DUMRUL, Y. (2017). Foreign Direct Investments and CO2 Emissions Relationship: The Case of Turkey. *Business and Economics Research Journal*, 8(4), 647-660.

- KYRIAKOPOULOU, D., KYRIACOU, G. & PEARSON, G. (2023). How does trade contribute to climate change and how can it advance climate action? *The London School of Economics and Political Science*. <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/explainers/how-does-trade-contribute-to-climate-change-and-how-can-it-advance-climate-action/>, Erişim Tarihi:23.01.2024
- LI, K., HU, E., XU, C., MUSAH, M., KONG, Y., MENSAH, I.A, ZU,J., JIANG,W.,& SU,Y.(2021). A heterogeneous analysis of the nexus between energy consumption, economic growth and carbon emissions: Evidence from the Group of Twenty (G20) countries. *Energy Exploration & Exploitation*. 39(3), 815-837.
- LIU, G., KHAN, M. HAIDER, A., & UDDIN, M. (2022). Financial Development and Environmental Degradation: Promoting Low-Carbon Competitiveness in E7 Economies' Industries. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19(23), 16336.
- LIU, S. & ZHANG, P. (2022). Foreign Direct Investment and Air Pollution in China: Evidence from the Global Financial Crisis. *The Developing Economies*, 60(1), 30-61.
- LIU, X. & LIU, X. (2021). Can Financial Development Curb Carbon Emissions? Empirical Test Based on Spatial Perspective. *Sustainability, MDPI*, 13(21), 1-19.
- MALIK, M. Y., LATIF, K., KHAN, Z., BUTT, H. D., HUSSAIN, M., & NADEEM, M. A. (2020). Symmetric and asymmetric impact of oil price, FDI and economic growth on carbon emission in Pakistan: Evidence from ARDL and non-linear ARDL approach. *Science of The Total Environment*, 726, 138421.
- MERT, M., & ÇAĞLAR, A. E. (2020). Testing pollution haven and pollution halo hypotheses for Turkey: a new perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 32933–32943.
- MARQUES, A. C., & CAETANO, R. (2020). The impact of foreign direct investment on emission reduction targets: Evidence from high- and middle-income countries. *Structural Change and Economic Dynamics*, 55, 107-118.
- MOHAMMED, A. Y. M. A. (2018). International Trade and its Impact on CO2 Emission: Empirical Study of Bahrain. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(2), 310–325.
- NKENGFAK, H., & FOTIO, H. K. (2019). Energy Consumption, Economic Growth and Carbon Emissions: Evidence from the Top Three Emitters in Africa. *Modern Economy*, 10(1), 52-71.
- OWUSU, P. & ASUMADU-SARKODIE, S. (2016). A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation. *Cogent Engineering*, 3,1167990.
- PESARAN, H. (2004), "General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels", *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.
- PESARAN, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*,22(2), 265-312.
- PESARAN, M. H., & YAMAGA, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93.

PERONE, G. (2024). The relationship between renewable energy production and CO2 emissions in 27 OECD countries: A panel cointegration and Granger non-causality approach. *Journal of Cleaner Production*. 434(1), 25.

QAYYUM, M., ALI, M., NIZAMANI, M. M., LI, S., & YU, Y. (2021). Nexus between Financial Development, Renewable Energy Consumption, Technological Innovations and CO2 Emissions: The Case of India. *Energies*, 14(15), 4505.

RAFINDADI, A. A., MUYE, I. M., & KAITA, R. A. (2018). The effects of FDI and energy consumption on environmental pollution in predominantly resource-based economies of the GCC. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*. 25, 126-137.

RAZA, S. S., & HUSSAIN, A. (2016). The Nexus of Foreign Direct Investment, Economic Growth and Environment in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 55 (2), 95-111.

RAZA, S. A. & SHAH, N. (2018). Impact of Financial Development, Economic Growth and Energy Consumption on Environmental Degradation: Evidence from Pakistan. IQRA University. *MPRA Paper*, N.87095.

RESPITAWULAN, A., & RAHAYU, A. (2019). The Role of Renewable Energy to Reduce Climate Change: Perspective of Policy Content and Context. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, 328, 012005.

RAUF, A., LIU, X., AMIN, W., REHMAN, O., LI, J., AHMAD, F., & BEKUN, F. (2020). Does sustainable growth, energy consumption and environment challenges matter for Belt and Road Initiative feat? A novel empirical investigation. *Journal of Cleaner Production*, 262 (2020), 121344.

SALOUN, K., & CERDA, E. (2019). Climate change impacts on renewable energy generation. A review of quantitative projections. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 116, 109415.

SHAHBAZ, M., NASREEN, S., ABBAS, F., & ANIS, O. (2015). Does Foreign Direct Investment Impede Environmental Quality in High-, Middle-, and Low Income Countries? *Energy Economics*. 51, 275-287.

SHARMA, S. (2019). Trade, Foreign Direct Investment, and Pollution Abatement. *Asian Development Bank Institute*. No. 1003.

SHAO, Q., WANG, X., ZHOU, Q., & BALOGH, L. (2019). Pollution haven hypothesis revisited: a comparison of the BRICS and MINT countries based on VECM approach. *Journal of Cleaner Production*, 227, 724-738.

SSALI, M. W., DU, J., MENSAH, I., & HONGO, D. (2019). Investigating the nexus among environmental pollution, economic growth, energy use, and foreign direct investment in 6 selected sub-Saharan African countries. *Springer*, 26, 11245-11260.

OMRI, A., NGUYEN, D., & CHRISTOPHE, R. (2014). Causal interactions between CO2 emissions, FDI, and economic growth: Evidence from dynamic simultaneous-equation models, *Economic Modelling*. Elsevier, 42(2014), 382-389.

QAYYUM, M., ALI, M., NIZAMANI, M. M., LI, S., & YU, Y. (2021). Nexus between Financial Development, Renewable Energy Consumption, Technological Innovations and CO2 Emissions: The Case of India. *Energies*, 14(15), 4505.

USMAN, M., YASEEN, M. KOUSAR, R., & MAKHDUM, A. (2021). Modeling financial development, tourism, energy consumption, and environmental quality: Is there any discrepancy between developing and developed countries? *Environmental Science and Pollution Research*, 28(41), 58480-58501.

WANG, Z., HOA, P., SUN, K. HASHEMIZADEH, A., & BUI, Q. (2022). The moderating role of financial development in the renewable energy consumption - CO2 emissions linkage: The case study of Next-11 countries. *Energy*, 254, 124386.

WANG, J., ZHANG, S., & ZHANG, Q. (2022). The relationship of renewable energy consumption to financial development and economic growth in China. *Renewable Energy*, 170, 897-904.

YUNFENG, Y., & LAIKE, Y. (2010). China's foreign trade and climate change: A case study of CO2 emissions," *Energy Policy, Elsevier*, 38(1), 350-356.

YILMAZER, M., & KARABİBER, B. (2022). Türkiye'de İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Karbon Emisyonu İlişkisi. *Business and Economics Research Journal*, 13(2), 199-220.

YILDIRIM, H., & AKDAĞ, S. (2022). Enerji Verimliliği Finansal Gelişmişliğin Nedeni midir? Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Nedensellik Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 17(66), 658-671.

YI, J., HOU, Y., & ZHANG, Z. (2023). The impact of foreign direct investment (FDI) on China's manufacturing carbon emissions. *Innovation and Green Development*, 2(4), 100086.

YERDELEN TATOĞLU, F. (2020). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık. s.105.

ZHAO, Q., & SU, C. (2023). The Nexus Between Air Pollution and Outward Foreign Direct Investment. *Sage Journals*, 13(1), 1-11.

ZHANG, L., & GAO, J. (2016). Exploring the effects of international tourism on China's economic growth, energy consumption and environmental pollution: Evidence from a regional panel analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 53, 225-234.

Soğuk Savaş Sonrası Şekillenen Yeni Dünya Düzeninde, Rusya-ABD İlişkilerinin Realist Teori Kapsamında Çatışma Örnekleriyle Değerlendirilmesi

Meltem MEKTEPLİOĞLU*, Durmuş Ali KOLTUK**

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla liberalizm yerini realizme bırakmıştır. Realistler, liberalizmi idealist olduğu ve sorunların çözümünde yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında Mikhail Gorbaçov'un glasnost ve perestrojka politikaları önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler Doğu Avrupa'da insan hakları ve bağımsızlık taleplerini artırarak Sovyetler Birliği'ni içeriden sarsmıştır. Soğuk Savaş'ın barışçıl sona ermesi, uluslararası ilişkiler teorileri açısından beklenmedik bir gelişme olmuştur. Rusya, çevrelenme politikasına karşı ilk etkili tepkisini 2008 Gürcistan Savaşı ile vermiş ve 2013 sonunda Ukrayna'da yaşanan gelişmelerle uluslararası arenada güçlü bir aktör olarak yerini pekiştirmiştir. Suriye'deki Arap Baharı kıvılcımlarının iç savaşa dönüşmesi Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çıkarları doğrultusunda müdahil olmaları, krizin çözümünü zorlaştırmıştır. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası Rusya ve ABD'nin genel durumu incelendikten sonra, uluslararası arenada yaşanan üç kriz (2008 Gürcistan Krizi, 2012'de başlayan ve devam eden Suriye Krizi ve 2014'te Kırım'ın ilhakıyla zirveye tırmanan Ukrayna Krizi) realist bir perspektiften değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Realizm, Gürcistan, Suriye, Rusya, Birleşik Devletler, Kırım'ın İlhakı

Evaluation of Russia-US Relations in the Post-Cold War New World Order within the Framework of Realist Theory through Conflict Examples

Abstract

With the onset of World War II, liberalism gave way to realism. Realists criticized liberalism for being idealistic and insufficient in solving problems. The end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union were significantly influenced by Mikhail Gorbachev's policies of glasnost and perestrojka. The peaceful end of the Cold War was an unexpected development from the perspective of international relations theories. Russia's first effective response to the policy of containment came with the 2008 Georgia War, and it solidified its position as a strong actor on the international stage with developments in Ukraine at the end of 2013. The transformation of the Arab Spring sparks in Syria into a civil war, with Russia and the US intervening in line with their interests, has complicated the resolution of the crisis. In this study, after examining the general situation of Russia and the US post-Cold War, three crises on the international stage (the 2008 Georgia Crisis, the Syrian Crisis starting in 2012 and ongoing, and the Ukrainian Crisis peaking with the annexation of Crimea in 2014) will be evaluated from a realist perspective.

Keywords: Cold War, Realism, Georgia, Syria, Russia, United States, Annexation of Crimea

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 26.06.2024

Kabul/Accepted: 05.07.2024

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, Türkiye. E-posta: meltemmn@hotmail.com ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7413-4181>

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, Türkiye. E-posta: dkoltuk@akdeniz.edu.tr ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9621-9618>

1. Giriş

Soğuk Savaş öncesi dönemde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan yıkımın tekrarının gerçekleşmemesi için uluslararası arenada liberal yaklaşımlar geniş yer tutmaya başlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle liberalizm yerini güçlü bir şekilde realizme devretmiştir. Realistler, liberal görüşün uluslararası ilişkilerin ne olduğu ile ilgilenmekten çok ne olması gerektiği ile ilgilendiklerinden sorunların çözümünde yetersiz olmakla eleştirmişlerdir. Soğuk Savaş dönemi incelendiği vakit uluslararası arenada realizmin hâkim olduğu görülmektedir.

Soğuk savaşın bitimi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının önünü açan en önemli gelişmelerden biri de hiç şüphesiz Mikhail Gorbaçov döneminde glasnost ve perestroyka politikalarının benimsenmiş olmasıdır. Glasnost ve perestroykanın yanı sıra Sovyetler Birliği'ni içeriden sarsan Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin yumuşamasını amaç edinen Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması olmuştur. Bu senedin imzalanmasıyla Doğu Avrupa bölgesindeki Sovyet uydusu ülkelerde insan hakları, bağımsızlık talepleri artarak Sovyet hegemonyasına karşı bir mücadele şekline almıştır (Armaoğlu, 2017: 804). Soğuk Savaşın barışçıl bir şekilde bitmesi şüphesiz uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında beklenmeyen bir gelişme olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin ve komünist yönetimin dağılarak yerini Rusya Federasyonu'na bırakması uluslararası sistemde dengeleri değiştirmiştir. Rusya'nın devraldığı bu büyük miras uluslararası arenada alması gereken büyük sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Ancak gücünü toparlamak zorunda olan Rusya dikkatli hamlelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Batı'nın artık eski gücüne uzun bir zaman sonra kavuşacağına inandığı Rusya, çevrelenme politikası karşısındaki ilk ve etkili tepkisini 2008 Gürcistan Savaşı ile ortaya koymuştur. Bunun ardından 2013 yılının sonlarına doğru Ukrayna'da yaşanan gelişmeler de Rusya'nın bir kez daha güçlü bir aktör olarak uluslararası arenada yerini aldığını gösteren gelişmeler olmuştur (Koçak, 2015: 9).

Suriye'de yaşanan Arap baharı kıvılcımlarının iç savaşa dönüşmesi ve ardından Rusya ve ABD başta olmak üzere dış aktörlerin bölgeye çıkar bağlamında ilgisi hasebiyle uluslararası soruna dönüşmesi yaşanan krizin günümüzde hala daha devam etmesinin başat nedenleri arasındadır. Bölgede yaşanan çıkar ve güç mücadeleleri sorunu çözme odağından oldukça uzaktadır (Erşen, 2016: 156-157).

Çalışmada Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın ve ABD'nin genel durumu değerlendirildikten sonra uluslararası arenada yaşanan üç kriz (2008 Gürcistan Krizi, 2012 yılında başlayan ve halen devam eden Suriye Krizi ve 2014 yılında başlayan Kırım'ın ilhakıyla zirveye tırmanan Ukrayna Krizi) ile ilişkilerin realist çerçevede değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. ABD'nin Çevreleme Politikası ve Rusya'nın Durumu

Soğuk Savaşın bitmesi ile yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. Özellikle Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlık döneminde uluslararası sisteme entegre olmaya çalışan ülkeler

Rusya'nın etkisinde kalmaktan ekinmişler ve Batı ile yakınlaşma çabası içerisinde olmuşlardır (Polat, 2017: 53). Rusya bir yandan gđcđnđ toparlamaya çalışırken bir yandan da Sovyetler Birliği'nin uydu ũlkelerinin Batı ile entegre olmasına seyirci kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen ABD'nin NATO aracılığıyla Doğu Avrupa ve Rusya'nın kırmızı çizgisi olan Karadeniz ũlkelerine doğru genişlemesi Rusya'yı tedirgin etmiştir.

1990'ların ortalarında, ABD'de, Rusya'ya karşı artan bir Amerikan karşıtlığı ve NATO'nun genişleme politikası konusundaki eleştiriler dikkat çekmiştir. 27 Haziran 1997'de, neredeyse elliye yakın senatör ve dış politika uzmanı, bu endişelerini dile getirmek amacıyla dönemin ABD Başkanı Clinton'a bir mektup yazmıştır. Mektupta yer alan ifadelerde, NATO'nun genişlemesinin hatalı bir karar olduğu ve durdurulması gerektiği savunulmuştur. Mektubun imzacıları arasında, eski Başkan Eisenhower'ın kızı Susan Eisenhower, eski savunma bakanı Robert McNamara, eski senatörler Bill Bradley, Sam Nunn, Gary Hart, eski bđykeliler Paul Nitze ve Jack Madock, ayrıca profesörler Richard Pipes ve Michael Mandelbaum gibi önemli isimler bulunmaktaydı. 1998'in başlarında, yaklaşık 20 senatör, NATO'nun genişleme projesini eleştirel bir bakış aışıyla sorgulayan bir mektup yazarak Başkan'a zor sorulara yanıtlar aramaya çağırdılar. Ancak, tđm bu çabalara rağmen, 30 Nisan 1998'de ABD Senatosu, 80 senatrđn olumlu yönde kullandıkları oylar ile, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ilk ve belki de en belirleyici genişleme hamlesi onaylanmıştır. 12 Mart 1999'da ek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya resmen NATO ũyeliđine kabul edilmiştir. Bu sđreci takiben, 29 Mart 2004'te Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın NATO ũyeliđine kabulđ gerçekleşmiş ve nihayet 1 Nisan 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan da NATO ũyesi olmuştur. Soğuk Savaşı 16 ũyeye tamamlayan NATO, 2009'da 28 ũyeye ulaşarak 60. yilını kutlamıştır. Bu sđre, ABD içindeki eleştirilere rağmen, NATO'nun genişleme politikasının kararlılıkla sđrdđđnđ göstermiştir (Aktđrk, 2012: 75).

Soğuk Savaş'ın ardından NATO, askeri bir savunma rgđtđ olmaktan çıktığını ve kđresel çapta görev alabilecek bir gđvenlik rgđtđ haline dnüştđrđldđđnđ yeni Stratejik Konsepti olarak açıklamıştır. Varlığının devamlılığını bu yeni konseptle ifade eden NATO nceliği olarak ekonomik kriz, kıtlık, kitle imha silahları sorunu, terrizm ve politik baskıyla mđcadeleyi hedeflemiştir. Aynı zamanda Varşova Paktı ũyelerinin artık birer tehdit unsuru olmaktan çıktığı belirterek eski Doğu Bloğu ũlkelerine yönelik genişlemenin de sinyallerini vermiştir. Bu gelişmeler neticesinde 1997 yılının ortasına kadar eski Doğu bloğu ũlkelerinden olan; Bulgaristan, ek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya NATO ũyesi olabilmek için başvuruda bulunmuşlardır (Polat, 2017: 53).

Realizm yaklaşıma göre, Soğuk Savaş sonrası NATO'nun genişlemesinin mevcut ũye ũlkeleri açışından gđvenliđi arttırmada ya da askeri harcamaların azaltması bağlamında bir faydası olmayacağı gibi bu genişlemelerin yeni ũye olacak ũlkelerin politik ve askeri durumları göz nđnde bulundurulduğunda mevcut ũye ũlkelerin gđvenliklerini tehlikeye

atacağı artı olarak askeri harcamaların da artacağı ve bunun olumsuz yönde etkileyeceği yönünde olmuştur (Aktrk, 2012: 78).

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Rusya'nın uluslararası ilişkilerinde bir şaşkınlık dönemine girmesine neden olmuştur. Rusya tarihinin en batı yanlısı bakanı olarak bilinen Andrey Kozirev'in dışişleri bakanlığı döneminde, Rusya ve ABD arasında ciddi bir sorun yaşanmamıştır. (Mikail, 2007: 92). Uluslararası ilişkiler bilim dalında tarihsel süreç de göz önünde bulundurulduğunda çeşitli tanımlamalar yüklenmiş olan gvenlik kavramı uluslararası sistemin belirleyici kavramlarından dır. Güvenlik noktasında ilişkilere bakıldığı zaman Rusya bir yandan devraldığı Sovyet mirasıyla, ekonomik, askeri ve siyasi bağlamda gücünü toparlamaya çalışırken, NATO ve Avrupa Birliği (AB) ise Rusya'nın gücünü toparlamaya çalışmasını tehdit olarak algılayarak Sovyet ve arlık Rusya'sının uzun yıllar boyu hakimiyetini sürdürdüğü bölgelerde eski nüfuz alanına dnmeden blgede genişlemeye çalışarak cevap vermiştir. 2008 yılında Grcistan'a müdahale edene kadar, Rusya ABD'nin tek kutuplu düzenine karşı dikkate değer bir direniş gösterememiştir. Bu süreçte, Yakın evre Doktrini'ni ilan etmiş ve bu erevrede özellikle eski Sovyet coğrafyasında yeniden egemen güç konumuna gelmeye çabalamıştır. ABD ise bu dönemde dünya jandarmalığı rolünü üstlenmiş ve Soğuk Savaş sonrası dönemin sağladığı tek kutuplu gücün de etkisiyle, dünyada meydana gelen krizlere karşı tek başına müdahale etme tutumunu benimsemiştir. (Gler, 2018: 297).

Rusya-ABD ilişkilerinin özellikle Soğuk Savaş döneminde belirleyici unsurlarından biri de gvenlik olgusu olmuştur. Silahlanma ve savunma konularında gvenlik kapsamında sürekli rekabet içerisinde olan iki ülkeden Rusya'nın zararlı çıktığı söylenebilir. ABD daha önce Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı taktikle askeri harcamalarını arttırmaya yönelik hamlelerde bulunmuş ve bu durumda ekonomik bağlamda zor durumda kalmalarına neden olmuştur. Sovyetler Birliği için uygulanan strateji 1980 yılında ABD'nin 134 milyar dolar olan savunma btcesini 1989 yılında 253 milyar dolara çıkarmasıyla Sovyetler Birliği'nin dengeyi koruyabilmek adına attırdığı hamleler olmuştur. Burada önemli olan ABD'nin savunma sanayisine ayırdığı bt milli gelirinin %7'sini oluşturuyorken Sovyetler Birliği dengeyi koruyabilmek adına 1980'de milli gelirinin %22'sini oluşturan savunma btcesini ABD'nin 1989 yılında arttırması sonucu %27'ye çıkarmış olmasındır. Sovyetler Birliği, savunma sanayisine bu btyi ayırabilmek için halkının ihtiyaçlarını dondurmak zorunda kalmıştır. Realist görüşün gvenlik ikilemi argümanı rneği olan bu rekabet Sovyetler Birliği için okşn önünü amıştır (Tarakçı, 2018).

Rusya'nın Putin dönemiyle birlikte toparlanma sürecine girdiği bir gerçektir. Sahip olduğu doğal kaynak rezervleri, doğalgaz üreticisi ve ihracatçısı olması da bu toparlanmada etkisi büyük unsurlar olmuştur. Coğrafi olarak oldukça büyük olan Rusya, sahip olduğu doğal kaynaklar ve bunları kullanmada veya çıkarmada dış mdahalelere maruz kalmaması bağlamında Batı karşıtı dünyanın liderliğini üstlendiği söylenebilir (Tarakçı, 2018).

2.1. Gđrcistan Krizi ve İlişkilere Etkisi

Rusya ile en uzun sınıra sahip olması ve Hazar gibi stratejik konumu çok özel olan bir bölgeye açılan bir pencere konumunda olması, Gđrcistan'ı Rusya için oldukça önemli kılmaktadır (Bozkurt, 2006:124). Gđrcistan'ın stratejik konumu, Rusya için bđyđk önem taşımaktadır. Gđrcistan, Rusya'nın hayati çıkar alanı içerisinde yer almakta olup, bu durum bölgenin Rusya'nın özel ilgi alanına girmesine neden olmaktadır. (Karabayram, 2007: 171). Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) resmi kuruluğu ise 21 Aralık 1991'de Alma Ata'da imzalanan anlaşma ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşma, bağımsız devletler arasında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda bir tđr entegrasyon sağlamayı amaçlamıştır. BDT, ye ülkeler arasında çıkarların korunması ve ortak hedeflere ulaşma amacıyla bir araya gelinen bir platform olarak ortaya çıkmıştır (Tellal, 2015: 543). Gđrcistan da 1993 yılında katılmıştır (Gokhberg, 1996: 92). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortak bir çatı altında bir arada olma fikri uzun vadede yeterli olmamıştır. Zaman içinde bu topluluk içinde ye ülkeler arasında farklılıklar ve gerilimler yaşanmış en nihayetinde de zđlme sđreciyle devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde kendini toparlamaya alışan Rusya, Putin'in Rusya'da Devlet Başkanlığı görevine gelmesiyle önce toparlanma ardından yđkseliř dönemine geçmiştir. Rusya Batı tarafından çevrelenme hissine ilk ciddi tepkisini 2008 yılında Gđrcistan'a gerekleştirdiği mđdahale ile göstermiştir.

ABD için de Gđrcistan önemli bir yere sahiptir. Gđrcistan ve ABD'nin aralarında özel bir ilişkisinin olması bir yana Gđrcistan için ABD oldukça kıymetli bir mđttefiktir. Gđrcistan'ın bağımsızlığını kazandığı gđnden itibaren ABD ve dolaylı olarak NATO ile yakınlaşma çabası Rusya kaynaklı bir tehdide karşı kendini gđvence altına alma çabası olarak değerlendirilebilir. Gđrcistan aynı zamanda NATO'ya ye olabilmek için de ABD ile yakın temas halinde olmuştur. Her ne kadar NATO da Rusya'nın egemenliğinin kırıldığı eski Sovyet topraklarında varlığını hissettirmek istese de bu durum hemen gerekleşmesi mđmkđn olan bir konu olamamıştır. Gđrcistan'ın jeopolitik konumu blgeyi bđyđk gđler nezdinde ilgi çekici hale getirmiştir. Hem Orta Asya enerji kaynaklarının geiş gđzergahında bulunan bir ülke olması hem de Karadeniz'e kıyısı bulunması ABD tarafından nemsenmesindeki gerekçeler olarak grđlebilir. Aynı zamanda Rusya ve İran gibi ABD için kritik ülkeleri kontrol noktasında bulunması da Gđrcistan'ın ABD için öneminin açıklanmasında yardımcı olmaktadır (Erkan, 2016:51).

2003 yılının Kasım ayında Gđrcistan'da gerekleşen parlamento seçimlerde ABD'de eğitim görmüş ve dönemin Gđrcistan Adalet Bakanı olan Mihail Saakaşvili görevinden istifa ederek Eduard şevardnadze'ye karşı muhalefet oluşturarak seçimlerde adaylığını koymuştur (Kakişım, 2017: 241-242). Bu seimlerin sonucu şevardnadze'nin zaferi şeklinde açıklanınca Gđl Devrimi gerçekleşmiş ve Batı'nın yardımıyla gerekleşen bu devrim şevardnadze'nin istifasıyla son bulmuştur. Burada önemli olan noktalardan biri de eski Sovyet topraklarından olan Gđrcistan'daki bu renkli devrimin bir diğer şeklinin yine aynı şekilde eski bir Sovyet toprağı olan Ukrayna'da neredeyse aynı denilecek benzerlikte sebep ve gelişmelerle ortaya çıktığıdır.

2000’lerde Gđrcistan ve Ukrayna’da geręekleřen renkli devrimler olarak adlandırılan ve yđnetimlerin değişimiyle son bulan olaylar Rusya’yı oldukęa rahatsız etmiş, ulusal gđvenliđine karşı bir tehdit olarak algılanmış ve Rus ęıkarları gđzetilerek karşı hamle yapma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (Gđlřen, 2018: 3). Gđrcistan’da yaşanan olayların başlangıcı Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Gđrcistan’da demokrasiye geğiş için başkanlık sisteminin օnerilmesiyle başlanmıştır. ABD’nin de desteklediği ve geręekleřmesi için baskı yaptığı bu sistem sonuğsuz kalınca Őevardnadze yđnetiminin Moskova’ya yđnelmesiyle sonuğlanmıştır. Moskova’ya yđnelme, ABD’nin istemediği bir durum olduğu için ABD bօlgedeki planlarının aksamaması adına mevcut iktidarın devamına karşı ęıkararak iktidar karşıtı muhalif ęevreleri destekleyerek tepkisini ortaya koymuştur (Bozkurt, 2006: 124).

ABD-Gđrcistan ilişkilerinin gelişimine bakıldığında Őevardnadze’nin Moskova’ya yđnelmesini hoş karşılamayan ABD’nin Gđl Devrimi sonrası gօreve gelen Saakaşvili ile gelişmeye başladığı sօylenebilir. Saakaşvili, Őevardnadze’nin aksine Rusya karşıtı sert sօyleme sahip bir politika izlemiştir. ABD’de Columbia Őniversitesi’nde hukuk eğitimi almış ve John McCain, Richard Holbrooke ve Joe Biden gibi Washington’da biręok Őst dđzey yđneticiyle yakın ilişkilere sahip olan Saakaşvili, Gđrcistan yđnetiminde gօrev aldıktan sonra Washington’a geręekleřtirdiđi ziyarette, Gđrcistan’ın օncelikli hedefinin ABD ile ilişkilerini geliştirerek AB ve NATO’ya ũye olmak olduğunu belirtmiş ve bu ağıklamasıyla Rusya karşıtı tutumunu bir kez daha ortaya koymuştur (Erkan, 2016: 51).

Renkli devrimler silsilesinin ikinci sırasında yer alan Gđrcistan’da, 2003 yılı genel seęimlerinde yerli ve uluslararası gօzlemciler tarafından usulsűzlűk tespit edildiđi bildirilmiřtir. Seęimlerin galibinin Saakařvili olduđunu kamuoyu arařtırmalarına dayanarak iddia eden Saakařvili’nin Ulusal Hareket Partisi, seęim sonuęlarına itiraz ederek protestolara bařlanmıřtır. ABD ve Batılı devletlerin de gօsterilerin dđzenlenmesi ve օrgűtlenmesinde օnemli bir rol oynamasıyla, Gđl Devrimi hızla yayılmıřtır (Ađacan, 2011: 69). ABD’nin Gđrcistan’a verdiđi ařırı destek, Gđrcistan yđnetiminin ABD gibi gđęlű bir műttefikin arkasında olması gđveniyle fazla cűretkār politikalar izlemesine yol aęmıřtır (Gđlřen, 2018: 3).

Gđney Osetya bօlgesinin bağımsızlık talepleri 2008 yılının şubat ayında Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesinden cesaret alarak yeniden gündeme gelmiştir. Kosova’nın bağımsızlığının başta ABD olmak ũzere biręok Batı Avrupa ũlkesi tarafından tanınması Gđney Osetya ięin fırsat niteliği taşıymaktaydı. Kosova’da yaşanan bağımsızlık olayının kendileri ięin de bir օrnek teşkil edeceğini dűřünen Osetler, 3 Mart 2008’de bağımsızlıklarının tanınması ięin օnce Rusya, Bağımsız Devletler Topluluđu ve Birleřmiř Milletler’e ęađrıda bulunmuşlardır (Ođurlu, 2010: 104-105).

Gđrcistan ve Gđney Osetya arasında başlayan gerginlik şiddetli ęatıřma haline alınca, sorun bir ię sorun olmaktan ęıkıp uluslararası krize evrilmiştir. Rusya, 8 Ađustos 2008’de Pekin Olimpiyat Oyunları’nın dđzenlendiđi tarihte Gđrcistan’a savaş ağmıştır (Erkan, 2016: 52). 2008’de meydana gelen ve 5 gđn sűren Gđrcistan-Rusya Savaşı’nın ardından Abhazya ve Gđney Osetya bօlgesi Rusya’nın desteğiyle Gđrcistan’dan koparılmıştır.

Savaşın ardından Abhazya ve Gđney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya, ilgili taraflarla askeri anlaşmalar imzalayarak blgedeki askeri varlığını güçlendirmiştir (Glşen, 2018: 3).

ABD'nin 5 gün süren savaş boyunca izlediği politika çeşitli söylemlerden öteye geçememiştir. Yapılan açıklamaların Rusya açısından caydırıcı bir etkisi olmamıştır. Esasında ABD savaş esnasında Grcistan'a destek amaçlı 140.000 tonajlık iki gemisini Karadeniz'e göndermek istese de Türkiye'nin bu gemilerin içinde bulunan koşullar altında Montrö Sözleşmesine aykırı olacağını söylemesi üzerine geri adım atmak zorunda kalarak yalnızca üç kk gemi gnderebilmiştir (Erkan, 2016: 52). ABD'nin savaş esnasında pasif kalmasının nedeni olarak savaşın kısa sürmesi ve seçim öncesi dönemde Afganistan ve Irak'ta düzenlenen askeri operasyonların ardından Grcistan için de yeni bir maceraya atılmanın halk nezdinde nasıl bir tepkiye yol aacağının tam olarak ngrlememesinin etkili olduğu söylenebilir.

2.2. Suriye Krizi ve İlişkilere Etkisi

2010 yılında Tunus'ta niversite mezunu olan ve geçimini seyyar satıcılık yaparak kazanan Muhammed Buazizi'nin polisler tarafından tezgahına el konulması üzerine kendini yakmasıyla başlayan halk hareketlerinin bilinen adıyla Arap Baharı Suriye'de de 2011 yılında başlamış ve günümüzde hala daha zme kavuşmamış i sorundan uluslararası bir soruna dnşmştir.

ABD 11 Eylül terör saldırılarının ardından Orta Doğu blgesine demokrasinin getirilmesi görevini üstlenerek, jeopolitik bağlamda oldukça önemli olan bu blgede kontrolü elinde tutmayı hedeflemektedir (Gler, 2018: 303). ABD'nin genel olarak Ortadoğu'da izlediği politika, Batı yanlısı hkmetlerin kurulması, enerji güvenliğinin sağlanması ve blgede ABD dışı bir aktörün etkin olarak yer almasının önlenmesi olarak sıralanabilir (Gler, 2018: 304). Ortadoğu'da Rusya ve ABD kıyaslaması yapıldığı taktirde hiç şüphesiz ABD'nin blgede askeri bağlamda daha etkin ve hâkim olduğu görülmektedir. Rusya'ya bakıldığında ise sadece Suriye'de üslere sahip olduğu (Samaylov, 2018: 135) ve bunun da zaten Suriye ile olan tarihsel süreçteki iyi ilişkilerinin bir neticesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Esad rejimi ile muhalif gler arasında 2011 yılında başlayan ve günümüzde hala daha devam eden çatışmalar büyük glerin de bölgeye müdahil olmasıyla uluslararası bir sorun haline gelmiştir. 2015 yılında Rusya'nın Suriye iç meselesine dahil olma kararını almasında (Stephens, 2019) mevcut hükümetin devamlılığının Rus çıkarları için önem teşkil etmesiyle yakından alakalıdır. Rusya'nın aksine ABD Esad rejimini desteklemediği gibi ülkedeki sorunun yönetimin değişmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir. ABD'nin Obama yönetimi döneminde Suriye'de yaşananlar konusunda pasif kaldığı açıkça ortada olan bir gerçektir. Nitekim pasif kalmasında Ortadoğu'da daha önce edindiği tecrübelerin de payı oldukça büyüktür. Obama yönetimi, Suriye Krizi konusunda az mdahalenin daha iyi sonuç vereceği fikrini savunurken, mdahalenin risk getirebilme ihtimali, ekonomik boyutu ve kamuoyunun tepkisini ne srmştir. Esasında Başkanlık

seçimlerini ikinci kez kazanan Obama’nın iç politik hesapları aşmış olduğu dđřnđlđnce ABD’nin Suriye konusunda ciddi bir adım atmasını bekleyen kamuoyu için tatmin edici olmamıştır (zkan, 2016: 15). ABD’nin tek başına özellikle Ortadoğu’daki sorunlarda başrol olarak sahneye çıkmaması alışılmışın dışında bir durumdur. İlk etapta Suriye ve diğer ülkelerde meydana gelen Arap Baharı ayaklanmalarına ve sonrasında yaşananlara mđdahale etme konusunda temkinli davranırken, Irak ve şam İslam Devleti (İşİD)’in blgede ciddi bir tehlike unsuru olmasıyla birlikte ABD radikal terrizmın artacağı endişesiyle aktif bir pozisyona geçmeye başlamıştır (Bilensoy, 2018: 66). ABD’nin izlemiş olduğu bu politika ile dđnyaya kendi yokluğunda rejime destek veren glerin yani Rusya’nın meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmak gibi bir amacı olduğu da dđřnđlebilmektedir (zkan, 2016: 15-16).

Donald Trump iktidarıyla birlikte ABD’nin Suriye krizi konusunda tutarlı bir strateji izlediği söylenemese de genel itibariyle izlediği politikalarda belirleyici üç unsur olduğu söylenebilir: İsrail’in gvenliği, bununla ilişkili olarak İran’ı sınırlandırmaya çalışma ve İşİD’in yenilgiye uğratılması. İsrail ve İşİD konusunda Obama ynetiminin stratejileri devam ettirilse de Trump zgn stratejiler üretmeye çalışmaktadır (Kurt, 2019: 10).

Rusya’nın Suriye’de izlemiş olduğu politikanın ana nedenini iki kısa maddeyle belirtmek mümkündür. Ortadoğu’da varlığını hissettirebilmek adına bundan daha iyi bir fırsatın olmaması ve Akdeniz. Rusya’nın Suriye ile olan özel ilişkisinin temeli tarihsel ilgi ve bağlardan kaynaklanmaktadır. Çarlık döneminden beri Rusya’nın hayali olan sıcak denizlere inme isteğinin yanı sıra Sovyet döneminde geliştirilen stratejik ilişkiler de iki ülkenin birbiriyle olan ilişkisini güçlü kılan etkenler arasında yer almaktadır (Aslanlı, 2018: 2). Mevcut Suriye ynetiminin devrilmesi ve yerine Batı yanlısı yeni bir yönetimin gelmesi Rusya’nın blgedeki etkinliğine ciddi boyutlarda zarar verebileceğinden (Gler, 2018: 304) Rusya blgedeki aktif konumunu kaybetmek istememiştir.

Rusya’nın Suriye konusunda bu kadar hassas davranmasının arkasında yatan nedenler rneklendirildiğinde Lazkiye limanının sahip olduğu stratejik konumun Rusya için değerli göze çarpmaktadır (Aslanlı, 2018: 4). Lazkiye limanının kapatılması Rusya’nın Akdeniz’in dışına itilmesi anlamına gelecektir. Bununla birlikte Rus ekonomisinde önemli bir yere sahip olan enerji faktörünün, alternatif rotalar oluşturabilecek bu bölgelerde etkinliğinin azaltılması Rus ekonomisine ağır bir darbe vurulmasına neden olabilir (Gler, 2018: 304). Suriye’deki krizin tırmanmaya başladığı dönemde Rusya ilk etapta Esad yönetimine sınırlı destek vermiş, ama Suriye hkmetine karşı yaptırım kararlarına veya asker mđdahalelere olanak sağlayabilecek tasarıları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde veto yetkisini kullanarak önlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte Suriye yönetimine istihbarat desteği sağlamış, kısmi asker-teknik destek vermiş ve Suriye’ye büyük miktarlarda silah yardımında bulunmuştur (Aslanlı, 2018: 5).

2011 yılında Suriye ynetiminin muhaliflere karşı sert tutumunun ardından Birleşmiş Milletler (BM) Suriye’ye karşı daha sert adımlar atılmasının ve gerekirse yaptırım içeren karar tasarısı tarafından gerçekleştirilen sert eylemlere karşı BM tarafından alınmak istenilen Suriye’ye karşı daha sert adımlar atılmasını uygun grmuştr. Ancak Rusya’nın

ve Őin’in veto etmesiyle alınmak istenen bu karar gećersiz kılınmıřtır (Gđler, 2018: 306). Rusya, uluslararası arenadan Suriye’deki mevcut konumunu tehlikeye atacak bir geliřme yařandığı taktirde bu soruna Suriye’nin ić sorunu olarak yaklařmıř ve dıř mđdahalelerin krizi tırmandıracađını belirtmiřtir. Rusya aynı zamanda yaptırımların sorunu ćözme odaklı olmasından ćok durumu daha da zorlařtırmaya yđnelik ićeriđe sahip olduđunu belirtmiřtir (Russia and China, 2011).

2.3. Kırım’ın İlhakı ve Rusya-ABD İlişkileri

Kırım Krizi gđncel olaylar arasında yerini almaktadır. Őzerinden ćok fazla zaman gećmeyen bu vaka yine ABD ve Rusya’nın kendi ćıkarlarını ve bununla beraber gđć gđsterilerini bařka bir ũlke ũzerinden gđstermeye ćalıřmalarının somut bir Őrneđidir. Ukrayna’da yařanan olaylar Gđrcistan’da yařanan geliřmelerden farklı deđildir. Kırım krizi, etnik unsurun yine bařrolde olduđu ve halkın kendi ićinde Rus ve Batı yanlısı olarak ayrılmasının neden olduđu sonuć olarak da Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılmasıyla sonućlanan olaylar silsilesidir.

1991 yılında bađımsız olan ve birćok eski Sovyet ũlkelerinde olduđu gibi yeni sisteme entegre olmaya ćalıřırken Batı ve Rusya arasında denge politikası izlemeye ćalıřan Ukrayna 2004 yılına kadar bu tutumunu sđrdürmeye ćalıřmıřtır. Ekim 2004’te gerćekleřtirilen devlet bařkanlığı sećimlerinde 24 aday yarıřmıř olup, hićbir aday gerekli olan %50+1 oy oranını elde edemediđi ićin Kasım 2004’te ikinci tur sećimleri dđzenlenmiřtir. Ukrayna Merkez Sećim Komisyonu’nun aćıkladıđı kesin sonućlara gđre, ilk turun lideri %39,87 oy oranıyla Viktor Yuřćenko olurken ikinci sırada %39,32 oy oranıyla Viktor Yanuković yer almıřtır. (Ođan, 2004: 236). İkinici tur sećimlerinin ardından kazananın Rusya yanlısı Yanuković’in kazandıđı ilan edildikten sonra Yuřćenko sećimlere hile karıřtırıldıđının ve destekćilerinden sokaklara ćıkararak bu karara itiraz etmelerini istemiřtir. Halkın sokaklara dđkđlerek Turuncu devrimi bařlatmalarının ardından sećimlerin yenilenme kararı alınmıřtır.

2004 yılının sonunda yapılan yenilenmiř oylama sonućlarına gđre Viktor Yuřćenko, Viktor Yanuković’e karřı zafer kazanmıřtır. Yuřćenko’nun demokratikleřme ćabaları ile AB ve NATO’ya entegrasyon isteđi, ABD tarafından olumlu bir Őekilde karřılanmıř ve Batı’dan aldıđı destek, hem sećim sđrecinin adil olduđu yđnündeki aćıklamalarıyla hem de maddi yardımlarla desteklenmiřtir. Ukrayna’da yařanan bu sđreć ve Turuncu Devrim sadece ić siyasi rekabetin deđil aynı zamanda ABD ve Rusya’nın da kendi aralarında mđcadele gđsterdiđi bir sđreć olmuřtur (Bozkurt, 2006: 157).

Karadeniz’de sahip olduđu kıyı uzunluđu gđz Őnünde bulundurulduđunda Rusya ićin oldukća Őnemli ve kırmızı ćizgisi olan Ukrayna’nın Őzelinde Kırım’ın Batı yanlısı bir hđkđmet tarafından yđnetilecek olması kabul edilebilir olmamıřtır. Rusya’nın Kırım bđlgesine gerćekleřtirdiđi mđdahalenin ve ardından bđlgeyi ilhak ederek topraklarına katmasının gerekćelerine bakıldıđında Kırım’da yařamını sđrdüren Rus halkının ırkćı saldırılara maruziyetinin Őnüne gećilmesi ićin yapılan Őnleyici bir hamle olarak

belirtmiştir (Kalabalık, 2014). Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katmasıyla Karadeniz'in kuzeyi Rusya'nın kontrolü altına girmiştir.

Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihlal eden hamlesinin ardından uluslararası alanda tepkiler artmıştır. Bu tepkiler zamanla yaptırımlara dönüşmüştür (Mearsheimer, 2014: 9). Ancak bu yaptırımlar Rusya'nın müdahalesinin önüne geçmesinde yeterli olamamıştır. Batılı devletler, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusuna müdahalesine ekonomik yaptırımlarla yanıt vermiştir (Mearsheimer, 2014: 9). Rusya'nın sahip olduğu enerji kartı AB üyelerinin Rusya'ya caydırıcı yaptırımlar vermesinin önünde büyük bir engel olmuştur.

Haziran 2014'te AB ve ABD tarafından koordineli bir şekilde başlatılan yaptırımlar uygulamaya konmuştur (Christie, 2015). Obama yönetimi, Mart 2014'teki olaylar sonrasında yaptırım kararı aldığını duyurarak ilerleyen aylarda ek yaptırımların geleceğini ve AB ile koordineli olarak devam edileceğini ifade etmiştir. Yönetim, yaptırımların belirli bireyler, şirketler ve sektörlerle odaklanacağını, özellikle Putin'e yakın kişilere ekonomik yaptırımların uygulanacağını açıklamıştır (Nelson, 2017). Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından uluslararası arenada etkili sayılabilecek yaptırımlar ABD tarafından uygulanmaya çalışılmıştır.

ABD'nin Rusya'ya karşı almış olduğu başlıca yaptırım kararları; ABD'nin yargı yetkisi altında olan varlıkların dondurulması ve ABD'li vatandaşların belirli Rus bireyler ile ticari işlemler yapmasının engellenmesi şeklinde olmuştur. ABD, çeşitli Rus firmalarına ABD vatandaşları ve firmaları ile ekonomik işlem yasağı getirmiştir. Bu kapsamda, Putin'in kişisel bankası olarak bilinen Volga Group ve Rus devletinin savunma şirketi olarak tanımlanan Almaz-Antey gibi şirketler yasaklanmıştır (Nelson, 2017). ABD, Rusya'dan teknoloji, petrol ve hizmet alanlarında ihracatta kısıtlamalar getirmiştir. Bununla birlikte ABD askeri ürünlerinin de Rusya'ya ithalatında kısıtlamalara gitmiştir (Christie, 2015). Yaptırımlar genel olarak ekonomik boyutlu olmuştur. Ekonomik yaptırımların Rusya'yı etkilemediği iddiası doğru olamaz; ancak karşılıklı bağımlılık ortamında, yaptırımların caydırıcı bir etki göstermesi mümkün olmamıştır (Ozan, 2017: 14).

3. Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönem yalnızca SSCB'nin en büyük mirasçısı olan Rusya'yı değil aynı zamanda eski Sovyet topraklarında komünist ideoloji ve sistemle varlıklarını sürdüren ve bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeleri de derinden sarsmıştır. Bir yandan Batı ile yakın ilişkiler kurarak uluslararası sisteme uyum sağlamaya çalışırken diğer yandan Rusya'yı tedirgin etmeden ancak Rusya tarafından tekrardan topraklarında egemenlik kurulmasının önüne geçmek için demokratikleşmeye çabalarına sahne olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası içine girdiği krizden çıkmayı başaran Rusya, 2008'de Gürcistan'a müdahale, Kırım'ı ilhak etme ve Suriye'deki aktif rolüyle ABD'nin tek kutuplu düzenine meydan okuyan bir rol sergilemiştir uluslararası alanda. Araştırmada incelenen krizlerin yaşandığı üç ülkenin ortak özellikleri jeopolitik konumlarının önemidir. Gürcistan ve Ukrayna Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler olmaları ve Rusya için Karadeniz'in önemi

ABD'nin bđlgede yayılmacı politikalar izlemesi Rusya için ciddi bir tehdit kaynağı olarak algılanmasına neden olmuştur. ABD ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası arenada tek gđ olmak ve Rusya'nın eski gđcđne dđnmeden eski hakimiyet alanlarında NATO aracılığıyla genişlemenin elzem olduğunu dđřunerek hareket etmiştir. Gđrcistan ve Ukrayna, ABD ve Rusya'nın çıkar ve gđ mđcadelelerin sergilendiği ve toprak bđtđnlđklerinin bozulmasıyla sonuçlanan iki örnek olmuştur. Gđrcistan ve Ukrayna'nın Batı yanlısı hđkđmetler tarafından yđnetilerek Rusya'nın ekseninden çıkması Rusya tarafından kabul edilmeyerek bđlgedeki Rus nđfusun gđvenlikleri gerekçe gđsterilerek mđdahalelere sahne olmuştur.

Suriye krizi ve hala daha özđme kavuşmamış olması da yine uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun işlevselliğini sorgulayan, Rusya ve ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda yđnlendirme isteğinin bir sonucudur. Hem Rusya hem de ABD için tarihsel ve jeopolitik açıdan önemli olan Suriye'de kriz dış gđler tarafından yđnetilmektedir. Soğuk Savaş sonrası Rusya ve ABD arasındaki bu gelişmeler tekrardan bir Soğuk Savaş mı sorusunu akıllara getirmektedir. Ancak yeni dđnya dđzeninde iki kutuplu sistemden ziyada çok kutuplu anarşik bir yapının hđkim olduğu gđrđlmektedir.

KAYNAKLAR

AĞACAN, K. (2011). 'Gđrcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnaşa Sđrecinin Őyküsü', Gđney Kafkasya Toprak Bđtđnlđđđ, Jeopolitik Mđcadeleler ve Enerji. C. Veliev ve A. Aslanlı (drl.). Berikan Yayınevi, Ankara.

AKTđRK, Ő. (2012). 'NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İ Siyaseti', Uluslararası İlişkiler, 9(34):73-97.

ARMAOğLU, F. (2017). 20. Yđzyıl Siyasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.

ASLANLI, A. (2018). Rusya'nın Suriye Politikası, ORSAM, Bakış No:75.

BİLENSOY, İ. (2018). George W. Bush ve Barack Obama Dđnemlerinde Terđrizm Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması, Lectio Socialis, 2(1): 50-73.

BOZKURT, G. S. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği, Akademik İncelemeler Dergisi, 1(1): 118-138.

BOZKURT, G. S. (2006). Gđrcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 9: 151-167.

CHRISTIE, E. H. (2015). Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar içe yaradı mı?, Erişim Adresi:<https://www.nato.int/DOCU/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm>

CHRISTIE, E. H. (2015). Sanctions after Crimea: Have they worked?, Erişim Adresi:

<https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.htm>

ERKAN, S. (2016). 2008 Rusya- Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 17:41-64.

ERŞEN, E. (2016). 'Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci', Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2): 153-171.

GOKHBERG, L. (1996). 'The Commonwealth of Independent States'. H. Moore (Ed.), *World Science Report 1996*. UNESCO Publishing, France, 92-119.

GÜLER, A. (2018). 'Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri', Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2): 296-312.

KAKIŞIM, C. (2017). Küreselleşen Dünyada Devlet Egemenliği ve Ülke Toprağı Kavramları: Renkli Devrimler Örneği', Sosyal Bilimler Dergisi, 4(10): 236-246.

KALABALIK, A. A. (2014). Kırım'a Rus Müdahalesinin Gerekçeleri, Erişim Adresi: <https://www.setav.org/kirima-rus-mudahalesinin-gerekceleri/>

KARABAYRAM, F. (2007). Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası. Lalezar Kitabevi, Ankara.

KOÇAK, M. (2015). 'Bölgesel Çatışmadan Küresel Krize Doğru Ukrayna'. *Analiz*, 135: 1-32.

KURT, V. 2019. Trump ve Suriye Krizi, SETA, Sayı: 275.

MEARSHEIMER, J. J. (2014). Why The Ukraine Crisis Is the West's Fault. *Foreign Affairs*, September-October: 1-12.

MİKAİL, E. H. (2007). Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası. IQ Kültür Sanal Yayıncılık, İstanbul.

NELSON, R. M. (2017). U.S. Sanctions and Russia's Economy, Erişim Adresi: <https://fas.org/sgp/crs/row/R43895.pdf>

OĞAN, S. (2004). 'Ukrayna'da Turuncu Devrim'. S, Oğan (Ed.). *Turuncu Devrimler. Bir Harf Yayınları*, İstanbul, 230-258.

OĞURLU, E. 2010. Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası', *Avrasya Etüdüleri*, 38(2): 99-127.

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ. (2018). Rusya'nın Askeri Yayılmacılığı: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Müdahaleleri (Rapor No: ORSAM: 218). ORSAM, Ankara.

OZAN, E. (2017). 'Ukrayna Krizi ve Avrupa Güvenlik Mimarisinin Geleceği'. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 1-19.

Meltem Mekteplioğlu, Durmuş Ali Koltuk, "Soğuk Savaş Sonrası Şekillenen Yeni Dŭnya Dŭzeninde, Rusya-ABD İlişkilerinin Realist Teori Kapsamında atışma rnekleriyle Değerlendirilmesi", **İzlek Akademik Dergi (Izlek Academical Journal)**, 6 (2), 2023, ss. 61-73.

ÖZKAN, M. F. 2016. 'Demokratların Dış Politika Gelenekleri Bağlamında Obama'nın Suriye Politikası', Őskŭdar Őniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3): 1-35.

POLAT, D. Ő. 2017. 'NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mŭcadele Alanı: Karadeniz', Marmara Őniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5(zel Sayı): 51-66.

SAMAYLOV, Y. 2018. Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Kŭresel Gŭ Dengelerine Etkisi. Yayınlanmamış Yŭksek Lisans Tezi, Uludağ Őniversitesi Sosyal Bilimler Enstitŭsŭ, Bursa.

STEPHENS, H. (2019). The Syrian Civil War Is Russia's Problem Now, Erişim Adresi: <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/25712/the-syrian-civil-war-is-russia-s-problem-now>

TARAKI, N. (2018). ABD - Rusya Tatbikat Savaşları, Erişim Adresi: <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/51308/abd - rusya tatbikat savaslari>

TELLAL, E. (2015). 'Rusya'yla İlişkiler', B. Oran (Ed.). *Tŭrk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugŭne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 540-550.

UNITED NATION NEWS. (2011). Russia and China veto draft Security Council resolution on Syria, Erişim Adresi: <https://news.un.org/en/story/2011/10/390412-russia-and-china-veto-draft-security-council-resolution-syria>

İZLEK AKADEMİK DERGİ YAZIM KURALLARI

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam, İçerik ve Tanımlar

Tanımlar:

Dergi: İzlek Akademik Dergi'sini,

Derginin Sahibi: SAM Satınalmamotoru Bilgi Teknolojileri ve Ticaret A.Ş.'yi,

Yayın Kurulu: SAM Satınalmamotoru Bilgi Teknolojileri ve Ticaret A.Ş. tarafından atanmış Yayın Kurulu üyelerini,

Hakem Kurulu: Alanında uzmanlaşmış, Yayın Kurulu tarafından en az beş farklı üniversiteden seçilmiş öğretim üyelerini,

Editör: Dergi sahibi tarafından atanmış doktora derecesine sahip öğretim üyesini,

Editör Yardımcıları: Dergi sahibi tarafından atanmış doktora derecesine sahip öğretim üyelerini,

Yazı Kurulu: Dergi sahibi tarafından atanmış en az lisans derecesine sahip kişileri ifade etmektedir.

Amaç ve Kapsam:

1. Amaç, İzlek Akademik Dergi'nin yayınına ilişkin esasları düzenlemektir.
2. Derginin amacı Sosyal Bilimler çerçevesinde ortak bir akademik platform oluşturmaktır. Bununla birlikte dergide kitap tanıtımı ve incelemesine de yer verebilmektir.
3. Dergiye Sosyal Bilimler çerçevesindeki konularda makale gönderilebilir.
4. Dergi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır.
5. Dergi uluslararası hakemli bir dergidir.

İçerik:

Dergiye gönderilen yazılar;

1. Alana özgü uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmış ve alana bir katkıda bulunabilme niteliğe sahip olmalıdır.
2. Daha önce yayımlanmış bir yazıyı değerlendiren, eleştiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme özelliği taşımalıdır.
3. Dergide, bir kavramın ya da teoremin tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı türden araştırma, biyografi ve derleme makalelere, bilimsel alana katkı niteliğindeki çevirilere yer verilebilir.
4. Dergi yayım esaslarına uygun yazım ilkeleri ve formatında olmalıdır.
5. Yukarıda sıralananların yanı sıra dergide kitap tanıtımlarına ve/veya incelemelerine de yer verilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM Görevler

Derginin işleyişini sağlayan kurullar:

1. Yayın Kurulu'nun Görevleri:

- a. Olağan dışı durumlar hariç yılda iki kere toplanır.
- b. Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları, biçim ve alan uygunluğu açısından inceleyerek, akademik camiada yazının uzmanlarını (tezler, yayınlar ve uzmanlık sahasını esas alarak) tespit eder, uygun hakem değerlendirmesine sunulmasını sağlar.
- c. Hakem değerlendirmelerine göre, makalenin yayınlanıp yayımlanmayacağına karar vererek, hakemden kabul alan makalelerin yayın sıralamasını yapar.
- ç. Özel sayı çıkarılmasına salt çoğunlukla karar verir.

2. Hakem Kurulu:

Hakemler, gönderilen yazıları yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek, yayına uygun olup olmadığına karar verir. Makalelerin konusuna göre her sayıda değişiklik gösterebilir.

3. Editör:

- a. Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonu sağlar.
- b. Dergiye gelen yazıların ön değerlendirmesini yapabilmek için özel dönemler hariç Yayın Kurulu'nu yılda iki kez toplantıya çağırır.

c. Yayın Kurulu adına editoryal sorumluluk alır.

ç. Göreviyle ilgili olağan dışı durumlarda, çalışmaların aksamaması için yardımcılarından birini yetkilendirir.

4. Editör Yardımcıları:

Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonun sağlanması, yazıların hakem sürecinin takip edilmesi, hakemlerin raporlarının değerlendirilmesi konularında editöre yardımcı olur.

5. Yazı Kurulu:

a. Teknik konularda ve yazıların takibinde editöre yardımcı olur.

b. Dergiye gönderilen yazıların düzeltmelerini yapar ve dergiyi basıma hazır hale getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu tarafından biçim ve alanlar açısından uygun bulunan yazılar değerlendirme yapılması için konunun uzmanı en az iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin ikisi de olumlu ise çalışma yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, Dergi Yayın Kurulu'nun gerek gördüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlere tekrar gönderilir.

2. Gönderilen yazılar en az iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak durumundadır. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayımlanır.

4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

5. Kabul edilmeyen makalelerin yazarlarına e-posta yoluyla bilgi verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Kurallar

Dergide yer alacak makaleler, aşağıdaki maddelerde yer alan kuralları taşıyor olmalıdır:

1. Dergi, "Uluslararası Hakemli Dergi" statüsüne uygun, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun salt çoğunluğuyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir.

2. Dergiye gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

3. Dergiye yayımlanmak için gönderilen yazılar:

a. Özgün Araştırma Makalesi: Bilime yenilik getiren, daha önceki tezleri çürüten veya yeni bir bakış açısı getiren, yeni belgeler ortaya koyan çalışma,

b. Derleme Makale: Tartışmalı veya muğlak halde olan bir konuda, bütün bibliyografyayı tenkit ederek bir sonuca bağlayan çalışma,

c. Kitap Tanıtımı: Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların tanıtımına ilişkin çalışma,

ç. Kitap İncelemesi: Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların incelemesine yönelik çalışmalara açıktır.

d. Tüm eserlerin yayımlanıp, yayımlanmayacağına yayın kurulu karar verecektir.

4. Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Dergimize gönderilen makaleler için ücret ödenmez. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına üç adet dergi gönderir. Yayınlanmış yazının başka bir yayımda tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır. Dergimizde makale işleme ücreti (APCs) bulunmamaktadır.

5. Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayım izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

6. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; İzlek Akademik Dergi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç 20 gün içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

8. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve elektronik posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.

9. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan düzeltmeler Yazı Kurulunca yapılabilir.

10. Yazar/lar, makalelerini en geç hakemlere gönderilmeden önce geri çekebilir. Yazar/ların, hakem süreci başlatılmış makaleyi geri çekmek istemeleri halinde, ilgili makale için o ana kadar yapılan hakem değerlendirme masrafları kendilerinden nakdi olarak talep edilir.

11. Dergiye gönderilen makaleler intihal tarama aracı ile de incelenir. Bunun için iThenticate ve Turnitin yazılımı kullanılmaktadır. Yazarlar, dergimize makale gönderim işlemi sırasında iThenticate veya Turnitin raporunu sisteme yüklemek zorundadır. Raporlar editörlük tarafından değerlendirilmekte ve belli bir oranın üstünde olanlar reddedilmekte veya düzeltme istenmektedir.

Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar:

1. Dergide, derginin içeriğiyle ilgili özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.

2. Yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yazım ve noktalama ile kısaltmalarda Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

3. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, istisnai durumlar dışında özet ve kaynakça dâhil yaklaşık 8.000 kelimedenden fazla olmamalıdır.

4. Yazı içinde kullanılan grafikler Windows ortamında açılacak bir grafik formatında, fotoğraflar da JPG formatında ve 300 piksel çözünürlüğünde gönderilmelidir. Dergiye gönderilen yazı ve grafiklerin (resim, tablo, ekler vs.) dijital kayıtları bir CD ile gönderilmelidir. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.

5. Dil bilgisi ve anlatım yönünden yüksek oranda hata içeren makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

6. Latin alfabesi kullanılan dillerde isim orijinal haliyle verilmelidir. Diğer dillerde yazılan isimler ise İngilizce veya Türkçe transliterasyonu ile kullanılmalıdır.

7. Makaleler, ULAKBİM DergiPark sitemine yüklenmelidir (Adres: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izlek>). Gönderim sırasında "İZLEK Etik Beyan ve Telif Devir Formu" da mutlaka doldurulup sisteme yüklenmelidir.

Biçim:

1. Sayfada sağdan, soldan, alttan ve üstten 2,5 cm aralık olmalıdır.
2. Makalenin ana bölümlerinde yazı karakteri Times New Roman, yazı puntosu 12 punto, satır aralığı 1,5 ve iki yana yaslı olarak hizalanmalıdır.
3. Paragraflara bir tab (1,25 cm) içeriden başlanmalıdır.
4. Blok alıntı yapıldığında alıntının tamamı bir tab (1,25 cm) içeride olmalıdır. Alıntı bitirildiğinde kaynak verme unutulmamalıdır (Kaynak, yıl, sayfa numarası).

Yapı:

APA stilinde metin bölümlere ayrılmıştır. Ana bölümler sırasıyla:

Başlık

Öz/Abstract

Giriş

Yöntem

Sonuçlar

Tartışma

Kaynakça

Ekler

olarak ayrılmıştır.

Başlık:

1. Birinci sayfadır. Ortalanmış bir şekilde ilk olarak metnin tam adı yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılır. Bir alt satıra yazarların ismi aynı biçimde eklenir. Son olarak yazarların kurumları aynı yazım biçimiyle yazılır. Yazarların detaylı bilgileri (*) dipnot ile sayfa altında gösterilmelidir. Örnekler için dergimizde daha önce yayımlanmış makaleler incelenebilir.

2. İki enter'la alta geçildikten sonra sola yaslı biçimde (ortalamadan) yazarın kurumdaki görevine, aldığı ödüllere, yazı bir çalışma kapsamında hazırlandıysa bu duruma ve iletişim bilgilerine yer verilir.

Öz/Abstract:

Makalenin 150 kelimeyi aşmayacak bir özü (Türkçe ve İngilizce olarak makalenin yazı dili hangisiyse önce o dildeki öz eklenmelidir) bulunmalıdır. Ayrıca makale için en az 5 İngilizce, 5 Türkçe anahtar kelimeye (keywords) yer verilmeli, anahtar kelimeler bir tab (1,25 cm) içeriden yazılmalıdır.

Ara Başlıklar:

1. Düzey: Ortalanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
2. Düzey: Sola yaslanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
3. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
4. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
5. Düzey: Bir paragraf içeride, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.

Tablo, Grafik, Şekil ve Resimler:

1. Tablo, grafik, şekil ve resim adları tablonun altında yer almalıdır. Şekil, resim, grafik ve tablo yazıları ve rakamları 8 punto yazılmalıdır.
2. Şekil, resim, grafik ve tablolar numaralandırılmalıdır.
3. Tablo ve şekillerdeki yazılarda satır aralığı 1 olarak belirlenmelidir.

Metin İçinde Referans ve Göndermelerin Yazımına İlişkin Esaslar:

Atfın cinsi	Metinde esere yapılan ilk atf	Metinde aynı esere yapılan diğer atflar	Parantez formatında metinde esere yapılan ilk atf	Parantez formatında metinde aynı esere yapılan diğer atflar
Bir yazarlı	Öztaş (2014),	Öztaş (2014)	(Öztaş, 2014, s. 9)	(Öztaş, 2014, s. 9)
İki yazarlı	Erdem ve Öztaş (2015)	Erdem ve Öztaş (2015)	(Erdem & Öztaş, 2015, s. 8)	(Erdem & Öztaş, 2015, s. 8)
Üç yazarlı	Altun, Şahin ve Öztaş (2017)	Altun vd. (2017)	(Altun, Şahin, & Öztaş, 2017, s. 5)	(Altun vd., 2017, s. 5)
Dört yazarlı	Musso, Weare, Öztaş ve Loges (2006)	Musso vd. (2006)	(Musso, Weare, Öztaş, & Loges, 2006, s. 4-7)	(Musso vd., 2006, s. 4-7)
Beş yazarlı	Öztaş, Myrtle, Chen, Masri ve Nigbor (2002)	Öztaş vd. (2002)	(Öztaş, Myrtle, Chen, Masri, & Nigbor, 2002, s. 8)	(Öztaş vd., 2002, s. 8)
Altı veya daha fazla yazarlı	Öztaş vd. (2005)	Öztaş vd. (2005)	(Öztaş vd., 2005, s. 7)	(Öztaş vd., 2005, s. 7)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılan)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ, 2018)	İGÜ (2018)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi [İGÜ], 2018, s. 11)	(İGÜ, 2018, s. 11)
Yazar grupları (kısaltmasız)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (2018)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (2018)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018, s. 6)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018, s. 6)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır.

Aynı yazara ait iki ya da daha fazla esere atıfta bulunuluyorsa, yayın yılına alfabetik sırayı izleyen harfler eklenir: Örneğin: (Arıkan, 2009a); (Arıkan, 2009b). Bunlardan ilki, kaynakçada yer alan iki ayrı esere gönderme yapar.

Eserin yazarı belirtilmemişse alıntı yaparken eserin adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Bu tür bir yapıta gönderme yapılırken kitabın adı eğik (italik) olarak yazılır ve ardından tarih belirtilir:

Diğer bir kaynakta (*Genel İşletme*, 2017) belirtildiği gibi...

Genel İşletme'de (2017) belirtildiği gibi...

Eğer aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile, cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir. Örneğin: Mehmet Ünal Şahin (2015); Muzaffer Şahin (2010).

Kişisel görüşmeler metinde belirtilmeli ama kaynakçada yer almamalıdır. Örneğin: (Adnan Duygun, kişisel görüşme, Şubat 2017).

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Örneğin: (alıntılanan Çelikkilek, 2016, s. 25); (aktaran Karaca, 2017, ss. 32). Alıntılanan ya da aktarılan yapıttaki kaynak bilgilerine yer verilmez.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar:

1. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir. Atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
2. Mümkün olduğunca eserin son baskısına atf yapılmalıdır.
3. Mevcutsa makalenin sayfa numaralarını ve yer aldığı sayının cilt numarasını eklenmelidir.
4. DOI numarası mevcutsa referansın en son kısmına eklenmelidir.

A. Kitaplar:

“Kaynakça”da sırasıyla yazarın soyadı, ilk adının (bazen ilk iki adının) baş harfleri, (parantez içinde) yayının yılı, yapının adı, yayın bilgileri, noktalarla ayrılarak yazılır. Kitap adları başlığın ilk harfinden sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük ve eğik harflerle yazılır.

a. Tek yazarlı ya da editörlü kitap:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: AYKAÇ, B. (1999). *İnsan kaynakları yönetimi ve insan kaynaklarının stratejik planlaması.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Editörün Soyadı, Editörün Adının Baş Harfleri. (Ed.). (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: GÜMÜŞ, İ. (Ed.). (2017). *Genel işletme.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

b. İki ya da daha fazla yazarlı ya da editörlü kitap:

İlk Yazarın Soyadı, İlk Yazarın Adının Baş Harfleri. ve İkinci Yazarın Soyadı, İkinci Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Yer: Yayınevi.

Örneğin: KÖTEN, E., ERDOĞAN, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

İlk Yazarın Soyadı, İlk Yazarın Adının Baş Harfleri., İkinci Yazarın Soyadı, İkinci Yazarın Adının Baş Harfleri. ve Üçüncü Yazarın Soyadı, Üçüncü Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Yer: Yayınevi

Örneğin: KARACA, R. K., ÖZKURT, F. Z. (2017). *New concepts and new conflicts in global security issues.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

c. Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (Gözden geçirilmiş/genişletilmiş x. baskı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: ALPAY, N. (2004). *Türkçe sorunları kılavuzu* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). İstanbul: Metis.

ç. Yazarı belirsiz kitaplar:

Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde. (Yıl). Yer: Yayınevi.

Örneğin: *The 1995 NEA almanac of higher education.* (1995). Washington DC: National Education Association.

d. İki ya da daha fazla ciltten oluşan kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (x. cilt). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: TINMAZ, H. (2015). *Engelsiz bilişim 2013 sempozyumu bildirileri* (2. cilt). İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

e. Çeviri kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* (Çevirmenin Adının İlk Harfleri. Çevirmenin Soyadı, Çev.) Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: LUECKE, R. (2008). *Girişimcinin el kitabı.* (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

f. Derlenmiş bir kitaptaki yazı:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Yazının başlığı. *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (ss. sayfa numara aralığı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: SAYAN, S. (2002). Dünya Ekonomisi ve Türkiye: Globalleşme, Liberalizasyon ve Kriz. *Yerel ekonomilerin sürdürülebilir kalkınması ve Çanakkale örneği* (ss. 33). Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.

g. Başvuru kitaplarındaki bölüm ya da yazı:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Yazının başlığı. *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (ss. sayfa numara aralığı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: TOY, H., ELMACI, D. (2015). Cumhuriyetin ilanı. *Kronolojik Türkiye tarihi ansiklopedisi* (ss. 6-9). İstanbul: Karma Kitaplar.

B. Makaleler:

Dergi Makaleleri için:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl, varsa ay). Makalenin adı yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. *Derginin Adı İtalik ve Her Kelimenin İlk Harfi Büyük Şekilde, Cilt İtalik Şekilde(Sayı), Sayfa Numara Aralığı.* doi: xxxxxx

Örneğin: ÖZDEN, K., ERDOĞDU, D. & GÜL, S. (2017, Ekim). Kriz yönetiminde üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının kullanılmasıyla ilgili bir alan araştırması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4 (2)*, 23-50. doi:10.17336/igusbd.348761

C. Diğer Kaynaklar:

a. Film

Yönetmenin Soyadı, Yönetmenin Adının Baş Harfleri. (Yönetmen). (Yıl). *Filmin adı italik şekilde.* Prodüksiyon şehri: Prodüksiyon şirketi ismi.

Örneğin: TYLDUM, M. (Yönetmen). (2014). *The Imitation Game*. ABD: Black Bear Pictures.

b. İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yazının yayım tarihi). *Yazının adı italik olarak yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde.* Erişim tarihi: Gün Ay Yıl, yazının linki.

Örneğin: Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (10.01.2018). *Akademisyenlere yurt dışı imkanı.* Erişim tarihi: 15.01.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/akademisyenlere-yurt-disi-imbani>

c. Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezleri:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Tezin adı italik olarak yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurumun Adı, Kurumun Yeri.

Örneğin: SELİMLER, H. (2006). *Türk bankacılık sektöründe sorunlu kredilerin varlık yönetim şirketlerince tasfiyesi, seçilmiş ülkeler ve Türkiye uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.